

Браніслава

Над шашой, якая ідзе з Мядзела, маўкліва ўзвышаецца ўзгорак, насуплена глядзіць у возера. Хадзіць тут, ля гэтага ўзгорка, дзе паварот на вёску Сабалеўшчыну, людзі калісьці баяліся. Баяліся здані – белай жанчыны, якая ноччу выходзіць на ўзгорак і маўкліва любуецца начнымі зорамі, што купаюцца ў возеры. Калі яе спужаць – тады яна плача, і стогне зямля, і раптам з-пад зямлі чуецца плач дзіцяці. Тут калісьці стаяў каменны слуп...

У другой палавіне XVIII стагоддзя стараставаў у Мядзеле Антон Кошчыц. Гэта быў пануры мужчына, які ніколі ў жыцці не засмяўся. Ён, кажуць, не глядзеў ніколі ў вочы. Больш жорсткага чалавека ў наваколлі не ведалі. Доўгі час быў бяздзетным. Маліць бога аб патомстве ён хадзіў у Кіеўскую лаўру, ездзіў у Іерусалім. Будучы ў Рыме, жорсткі Кошчыц не мог стрымаць слёз і даў богу зарок, што, калі ў яго з'явіцца сын, ён пабудуе ў Старым Мядзеле касцёл.

Жонка Кошчыца нарэшце нарадзіла сына. Усімі будаўнічымі работамі кіраваў архітэктар, што за вялікія грошы згадзіўся часова памяняць Італію на маркотную і глухую мядзельскую зямлю. Ім была скапіравана вядомая базіліка святога Пятра ў Рыме. Унутры касцёл быў распісаны сцэнамі страшнага суда.

Кошчыцаў сын быў хваравіты. Нянька, маладая і вельмі прыгожая дзяўчына Браніслава, аднойчы выпусціла дзіця з рук: некалькі начэй не спала – і не вытрымала. І вось за гэта вырашылі пакараць дзяўчыну самай страшнай смерцю: загадалі нерухома стаць на высокай гары на беразе возера і сталі абкладваць яе цэглай. Так і замуравалі яе ў вялікі каменны слуп. Гэты слуп і стаяў да першай сусветнай вайны.

Вячаслаў Лапцік. Мой сум, Нарочча...

Каралеўскі замак (легенда)

У сярэдзіне XVI стагоддзя на астравах азёр Мядзела і Нарач былі пабудаваны тры замкі. Заснавала іх каралева Бона, якая і жыла ў адным з іх – на Нарачы. У двух другіх жылі яе сёстры, якія пакінулі Італію і пасяліліся ў глухім кутку Белай Русі. Каралева паходзіла з дынастыі міланскіх герцагаў Сфорцаў. З імем яе звязана шмат легенд і паданняў. Яна нібыта была чараўніцай. Гэтую цудадзейную сілу даваў ёй залаты бог з брыльянтавымі вачыма, які захаваўся ў замку з часоў язычніцтва. Каралева магла ажыўляць мёртвых, вылечвала людзей ад любых хвароб. Больш таго – яна зналася з нячыстай сілай: заваражыла ўсё наваколле ад змей. Замак на Нарачы, па народным паданні, быў грозны і непрыступны. Яго вартаваў моцны гарнізон. І з усіх бакоў замак акружала вада. З берага да яго можна было трапіць толькі па мосце, але той быў так пабудаваны, што і адшукаць нельга: пачынаўся метраў за сто ад берага на глыбіні каля паўтара метра, і падысці да яго можна было толькі па вузенькай скрытай дарожцы.

Мост на ноч падымаўся, а днём апускаўся ў ваду. Некалькі разоў замак асаджвалі шведы, але не ўзялі яго. Яны захапілі Мядзел, а да вострава не

маглі падступіцца. Пасля ім пашанцавала: карова ад берага ўзбілася на падводны мост і пайшла на востраў. Замак быў узяты, але каралева выратавалася: па падземным ходзе, пад возерам. Ход злучаўся з замкам сястры на Мястры і выходзіў на бераг, да старамядзельскага касцёла. Цудадзейнага залатога ідала яна кінула ў крапасную студню, і адбылося дзіва: грывнуў гром, уздрыгнула зямля, і пайшоў адразу лівень. Гэта перашкодзіла шведам шукаць падземны ход. Потым зноў задрыжэла зямля, і Нарач памялела: абваліўся падземны ход, воды залілі яго...

Варанец успамінае, што, па расказах дзядоў і прадзедаў, легенда пра залатога ідала была вельмі жывучая. Гаварылі, што часта сярод ночы і свечка выдавала на востраве залатой фігуркай. Пры Польшчы некаторыя энтузіясты хацелі адшукаць скарб. Адзін пан нават прыпёрся з Варшавы з планам. Але ён чамусьці імкнуўся шукаць скарб на возеры Мястра. Абяцаў сялянам, што мелі зямлю на востраве, заплаціць 1 500 злотых за раскопкі. Але сяляне не верылі таму пану, шкадавалі капаць зямлю – тады і касы тут не закладзеш...

Запісаў Вячаслаў Лапцік

Кветка Мандраголі

Нездарма гавораць: век жыві – век вучыся. Усё сваё жыццё мы вучымся ў прыроды, але, на жаль, ведаем не так і шмат. Любы, нават самы хваткі батанік сёння не ў сілах зарыентавацца ў некаторых раслінах і на месцы, на лузе або балоце, іх ахарактарызаваць.

Неяк я з бацькам касіў на Себрыной – так называюць лужок каля нашай вясковай лазні, за якой струменіць акуратная рэчка, што ўпадае ў невялічкае азярцо. З'явіўся Віктар Ігнатавіч савук. Ён у нас лічыцца вялікім знатаком прыроды, нездарма, калі мне трэба нешта ўдакладніць, бо я шчаплю дрэвы або перасаджваю вішні рэдкага сорту, заўсёды звяртаюся да яго. Дык вось, на дзялцы расла такая шыракалістая трава на таўставатай, акурат як у рабінніку, дудачцы. Паглядзеў Віктар Ігнатавіч на кветачкі, а яны нават маленькія і жоўценькія, і кажа:

-- Гэта зыбун, каб яго халера забрала, ад якога трасуцца коні.

Аказваецца, калі коні з'ядуць гэтай травы, тады пачынае іх так калаціць, як ад холаду, і нішто не можа стрымаць. Я дастаў з паліцы "Энцыклапедыю прыроды Беларусі", ніякай інфармацыі пра такую траву там не знайшоў. Ёсць артыкул пра зыбун, але гэта – зыбкае балота...

-- Нашы прадзедаў былі намнога разумнейшыя, чым мы, -- гаворыць Віктар Ігнатавіч. – Я шмат на што пазабываўся, а так багата ведаў пра ўсялякія травы і явы ў прыродзе, што мог напісаць цэлую кнігу.

Толькі ад яго я пачуў, што калі карова наесуца свірэпкі, то малако ад яе "форменна" смярдзіць гэтай травой, усё роўна як хто накапаў туды свірэпчатага соку. Даўней кароў наўмысна кармілі такой травой, калі нехта ў сям'і хварэў, каб адпаіць пахучым малаком. Вясковы "энцыклапедыст" ужо не памятае, ад якой хваробы такое малако дапамагала, але так было.

Вы ведаеце кветкі, якія ўвесну ледзь не першымі жоўтым дываном засцілаюць нашы лугі і прыбалюцістыя мясціны? Іх у нас называюць курынай слепатой – невялікія ярка-жоўтыя кветкі на доўгай тоненькай дудачцы. Калі гэтыя кветкі вясной расцкрці на далонях і сокам памазаць скуру, тады яна стане ярка-чырвонай, па ёй папаўзуць, як ад апёку, пухіры. Гэта я пачуў ад яго і ўласцівасці травы праверыў на сабе.

Так павялося па іроніі лёсу, што калі мы з-за сваёй абыякавасці забываем на нейкі сакрэт, то ён новымі адкрыццямі, як правіла, ужо не вяртаецца.

Успомніце хоць бы пра забыты рэцэпт вырабу арабскай сталі, якой па трываласці няма роўнай. Як сёння навукоўцы ні б'юцца, а тэхналогію яе вырабу рассакрэціць не могуць.

Жыў у маёй роднай вёсцы Сіманы амаль 90-гадовы Браніслаў Сівіцкі, разьбяр па дрэву, ён так упрыгожыў некалі мудрагелістым арнамантам сваю хату, якая стаіць у цэнтры вёскі, што новыя людзі абавязкова прыпыняюцца каля яе і дзіву даюцца, як так атрымалася. Яго хату здымалі апэратары Беларускага тэлебачання, якіх я сюды запрасіў, пра яго, як майстра, пісалі ў раённай газеце. З ім, дзедам Браніславам, мне заўсёды хацелася прыпыніцца і пагаварыць, паразважаць пра здароўе і надвор'е, космас і бульбу... І вось што раскажаў мне дзед Браніслаў, які дапамагаў многім:

-- Ёсць, браце, адна лячэбная расліна, якая завецца мандраголь. Гэта – чалавек-расліна, мае рукі, ногі, як у нас, на галаве расце кветка, падобная на сланечнік. Расліна сустракаецца надта рэдка, за сваё жыццё я знайшоў яе тры разы. І апошні раз пад вёскай Зялёнкі. Дапамагае яна ад страшных хвароб, адвар яе нават зрошчвае косці. Расліна мандраголь расце толькі ў адным строгім месцы, як яе не перасаджвай – не прыжывецца... Ну гэта як і чалавек на сваёй зямлі, жыве толькі тут, лепшага месца яму не трэба. І калі расліну выкопваеш, вырываеш з зямлі глыбокі і тонкі, як лазовы дубец, карань, яна ўздрыгне ўся і застогне голасам, далібог, як жывы чалавек. У мяне тады пад Зялёнкамі ў сэрцы кальнула, як яна застагнала, аж рукі задрыжэлі. Так і чалавек альбо цэлы народ, гінучы, войкне, застогне, але ніхто яму, раненаму ў самае сэрца, ужо не дапаможа. Галоўнае, каб пакінулі яго душу і сэрца, памяць...

я зноў пагартаў пяцітомнік "Энцыклапедыі прыроды", хочучы даведацца больш пра таямнічую расліну. Нічога не знайшоў.

Вячаслаў Лапцік, Мядзельскі раён

Ад рэдакцыі: Звесткі аб гэтай расліне мы знайшлі ў кнізе Я.Сцякольнікава і В.Муроха "Целебные кладовые природы". Там гаворыцца, што карані мандрагоры, як і жэньшэню, напамінаюць фігуру чалавека. Гэта травяністая шматгадовая расліна сямейства паслёнавых, блізкі родзіч блёкату (белены), дурнап'яну, перцу, беладонны, таматаў. Карані яе ўтрымліваюць рэчывы, якія здольныя здымаць болі, спазмы, супакойваюць арганізм. Выкарыстоўваецца мандрагора, ці "адамава галава", пры падагры, раматысе і іншых захворваннях. Але ніякімі фантастычнымі асаблівасцямі

не валодае, і дыяпазон тэрапеўтычнага прымянення абмежаваны. Трэба памятаць, што расліна надвычай ядавітая і ў хатніх умовах лекі з яе лепш не рабіць.

Што датычыць легенд і паданняў, то тут мандрагора мала ўступае жэньшэню. (Родная прырода. –2000, №4. – С.13).

І возера, і вёска...

Жыў у невялікім паселішчы ўдавец. І быў у яго сын Кузьма. Калі ў дом прыйшла мачаха, неўзлюбіла пасынка. Усім папракала: то позна ўстаў, шмат за сталом з'еў хлеба, хутка знесіў вопратку.

Засумаваў хлапчына... Адноўчы прыйшла ў галаву думка пайсці ў белы свет. Але не мог, бо ў суседніх Галубеньках жыла дзіўнай прыгажосці дзяўчына: рослая, гарэзлівая, з кароткімі хвалістымі валасамі. Пры сустрэчы з ёй Кузьма траціў мову і не мог прызнацца, што моцна кахае.

З надзяй тады-сяды бачыць прыгажуню Кузьма пайшоў улетку з дому да бліжэйшага возера. Збудаваў невялікі будан і вырашыў лавіць і прадаваць рыбу, з гэтага мець кавалак хлеба. Зрабіў невялікую лодку, у добрых людзей пазычыў сетку. З раніцы да позняга вечара быў на возеры. Злоўленую рыбу аддаваў усім, хто прыходзіў да берага, а тыя ў сваю чаргу прыносілі хлопцу хлеб, малако, масла. змог набыць і свае снасці.

Адноўчы сюды завітала галубеньская прыгажуня і, каб спадабацца маладому рыбаку, прынесла на абмен на рыбу курыцу і пеўня: каб не галадаў, еў яйкі свежыя.

– Ніякага ў цябе няма парадку ля будана, – сказала госця, – нават градку не ўскапаў, не пасадзіў бульбу, агуркоў, цыбулі. Які ты гаспадар!

Чырванеючы, хлопец адказаў:

– Ускапаць мог бы і думаў, але даглядаць за агародам – патрэбна гаспадыня.

Здагадалася дзяўчына, на што намякае хлопец, пра якога ў ваколіцы кажуць толькі добрае, апрача злой мачахі.

Асьмялеў Кузьма, падышоў бліжэй, прыцягнуў да сябе. Дзяўчына не адштурхнула, са згодаю прытулілася, замерла ў доўгім і салодкім пацалунку. Згадзілася жыць ля возера, не ісці ў тыя свае Галубенькі і сказала: "Калі мілы па душы, будзе рай і ў шалашы"(мо тады і ўзнікла гэта прыдумка).

Маладая, напоўненая здароўем, яна збегла ў свае Галубенькі, тое-сёе прыхапіла з адзення і патаемна знікла з дому (ведала, што бацькі не згодзяцца, каб жыла з бедным рыбаком). Днём яна хавалася ў будане ад людскога вока, вязала сеткі. А ноччу, пры месяцы, плавала са сваім Кузьмой па возеры, дапамагала ставіць сеткі. Больш стала лавіцца рыбы, людзі і грошы пачалі плаціць. А калі даведаліся, што Кузьма збіраецца да восені паставіць на беразе хату, дык дружна адгукнуліся:

– Талакой дапаможам, не сумуй. Але ці будзе табе аднаму весела ў той хаце?

Кузьма ўсміхнуўся і маўчаў.

Пачула пра гэта мачаха, узлавалася, забараніла бацьку пайсці на дапамогу роднаму сыну. Глянула на ёлку каля хаты і злосна вымавіла:

– Я гэтаму рыбаку і шышкі пашкадую!

Потым суседзі сталі называць дом сквапнай і помслівай жанчыны Шышка. Назва замацавалася і за цэлым паселішчам, якое існуе па сённяшні дзень.

А што было з Кузьмой?

Бацькі яго маладой жонкі змірыліся з тым, што дачка збегла да каханага, чакалі ў сям'і і папаўнення, сталі дапамагаць, выдзелілі пасаг. Галубка з Галубенькаў нараджала сыноў і дачок. Падрасталі дзеці, аддзяляліся, будавалі свае дамы. Стала паселішча называцца Кузьмічамі. Знаходзіцца вёска ля самага возера.

З фондаў Мядзельскага музея Народнай Славы.

Легенда пра Нарач

У далёкай, сівой даўніне,
Дзе лугі і бары, пералескі.
Сустрэў Нару Васіль, нібы ў сне.
Падарыў прыгажуні пралескі.
А каб ведала свой яна лёс,
Даў люстэрка чароўнае ў маі,
Зазірнула ў яго – бачыць плёс...
Воддаль возера, чайка лунае.
Але шчасце не доўгім было,
Паляваў неяк пан на дзічыну.
І ўбачыў ён Нару, на зло,
Спадабалася вельмі дзяўчына.
У палац яе сілай прывёз,
Васілёк абяцаў дапамогу.
Хтосьці панскім служакам данёс,
Перакрылі надзейна дарогу.
А Нарыта люстэрка ўзяла,
І ўпусціла ў знямозе.
Бо каханы, з кім сэрцам была,
Змярцвелы ляжаў на дарозе.
Разбілася люстра, а на зямлі...
З кавалкаў азёры заззялі.
Пяшчотныя назвы ім людзі далі
А большае – Нарач назвалі.
Знямела Нарыта, затым...
Белакрылаю чайкаю стала.
І ўзнялася над возерам тым,
Горка плакала і... закрычала...
Шмат мінула гадоў з той пары,

А крылом чайка Нарач казыча.
Кожны дзень ад зары да зары,
Васілька свайго любага кліча.
Мікола Маскевіч.

Мядзель

У далёкія часіны наша мясцовасць нагадвала сабою райскі куточак. Гэтак усё прыгожа і непаўторна было. Столькі звяр'я ды птаства вадзілася. А азёры якія... Яны ж у нас і зараз, нібы тыя сінія вочкі, адсвечваюць на сонейку.

Дык вось у гэтых мясцінах людзі вельмі даўно жыць пачалі. Яшчэ з незапамятнага веку. Выгодна ім тут было: і рыба, і лес густы – усё на месцы. Далёка ісці не трэба. Спачатку нават ніякіх хацін сабе людзі не ўзводзілі, бо надвор'е было заўсёды цёплае, лагоднае. Гэта пазней ужо сталі палацы ды дамы стаўляць, калі ўсё крыху перамянілася. Кажуць нават такое – зімы з маразамі ды сцюжамі ўзніклі ад таго, што сярод людзей надта мога зла і крыважэрнасці стала.

Сучаснае наша паселішча некалі акружалі тры высачэнныя і магутныя палацы-замкі, якія стаялі на асобных астраўках. Назва ў кожнага з замкаў была свая: Мядзел, Мястра і Нарач. Бачыце, многае пераклікаецца. Бо і ў нашыя дні гэтыя астравы жыхары называюць не інакш як "Замак". Згадвалі, што будавалі палацы дзіўныя нейкія замежныя будаўнікі, дакладней, яны ўсё паказвалі і кіравалі, а чорную работу выконвалі якраз-такі тубыльцы, якіх прымусова прыганялі на будаўнічыя пляцоўкі. Многія сем'і не дачакаліся тады сваіх мужчын, бо ўзводзілі ж гмахі не год, нават не два, а, сама меней, дзесяць ці дваццаць гадоў. Усё рабілася толькі ўручную, ніякіх машын нідзе і ў згадках не было. Сяляне-бедалагі надрывалі здароўе і мерлі, нібы мухі. І ніхто з іх нікому не мог паскардзіцца, паплакацца, папрасіцца, каб не тое што вызвалілі ад працы, але хоць на пару дзён адпусцілі да сям'і, хоць адным вокам зірнуць на блізкіх і родных. Пра такое і згадваць нельга было. Каму хацелася браць лішні грэх на душу? Скажы, а потым як усыплюць, то і да раніцы не працягнеш. Нават хавалі памерлых не на могілках, а дзе прыйдзецца. Нярэдка і такое здаралася, што проста замуроўвалі разам з камянямі-глыбамі ўсярэдзіну будынка. Пазней пра гэта паданне існавала, што быццам бы ў святыя ночы (маецца на ўвазе ночы вялікіх рэлігійных святаў) тыя месцы, дзе былі замураваны нябожчыкі, свяціліся. Некаторыя гаманілі, што гэта душы іхнія нявінныя развіталіся з жывымі і нагадвалі, што яны памёрлі не сваёй смерцю. Таму часта казалі, што палацы тыя стаялі на людскіх касцях. Ніколі не даводзілася мне чуць, каб пра іх што добрае прыгадалі, толькі змрочнае, страшнае.

Праўдзівасць маіх слоў вам няцяжка будзе праверыць, бо многія жыхары могуць сёння паказаць, дзе ўзвышаліся замкі. Справа ў тым, што на тых мясцінах захавалася шмат напаяўразбураных фундаментаў, напаяўзасыпаных ірвоў, рэшткі магутных некалі валоў. Вось толькі камянёў са

сцен нідзе вы не ўбачыце, як ні ўзірайцеся. Справа тут вось у чым. Адразу пасля таго, як палацы пачалі разбурацца, камяні самі па сабе сталі раскочвацца на тых месцы, адкуль іх сюды прывалаклі. Звязана гэта з яшчэ адным паданнем, паводле якога вынікала, што галоўная гаспадыня, якая валодала гэтымі землямі і, адпаведна, будынкамі, нечым надта ўгнавіла самога Бога. Гэта ж вам не жартачкі. Можаце ўявіць толькі, якой сілай і багаццем валодала, калі насуперак самога небяснага валадара памкнулася пайсці. Таму Бог і зрабіў так, што толькі падмуркі захаваліся, а ўсё астатняе, каменнае, разбурылася і параскідалася.

Заснаванне гэтых палацаў-замкаў народнымі дарадцамі прыпісваецца каралеве Боне.

Заўвага.

Кружляе сцежка па кустах,
Па рэдкім драбналессі,
Што цёмным прывідам стаіць
На некранутым снезе.

Адкрыўся на балоце шлях,
Цяпер яно ў палоне.
З-пад снегу ссохлая трава
Тырчыць, нібы салома.

А воддаль – возера прасцяг,
Кустоў і дрэў фальбоны,
І пояс рудага трысця,
І замак каралевы Боны.

1999 *Наталля Кана*

Гавораць нават, што ў адным з іх яна пастаянна жыла. Называлася тое месца Мястра. Падрабязней пра назву нічога вам зараз паведаміць не магу, бо не ведаю. На двух іншых астраўках жылі родныя сёстры вяльможнай каралевы. Часта яны збіраліся разам, каб пасядзець, навінамі ўсялякімі абмяняцца, проста нешта адна адной пераказаць. Тады ўжо ўсю ноч у вокнах палаца гарэла яркае святло, гучна лілася музыка, пяліся песні, скакалі шматлікія запрошаныя паны і паненкі. Толькі раніцай распаўзаліся фурманкі і экіпажы па навакольных маёнтках, куды накіроўваліся спаць-адпачываць багатыя памешчыкі.

Была яшчэ прычына раз'язджацца раніцай. Ноччу там праехаць нельга было. Навокал разлівалася вада. Там, напрыклад, дзе з вечара ляжала гладкая дарога, пасля першых пеўняў становілася вадзяная роўнядзь. Глядзіць чалавек на такое дзіва і з глузду з'ехаць можа, ніколі не здагадаецца, што там не проста сцяжынка ёсць, а сапраўдны шырачэнны шлях, ды яшчэ і бярэзінкамі-прыгажунямі абсаджаны. З п'янай галавы, праўда, многа паноў і патапілася ў тых водах. Дзе ж вы бачылі, каб нехта пана, ды яшчэ на добрым падпідку, затрымаў? Ніколі такога не здаралася. Гупне кулаком ці бізуном у спіну фурмана ды раўне дзікім голасам:

Наперад гані! Ды глядзі, як мага хутчэй коней прыспешвай! А то атрымаеш у мяне!

А што таму заставалася, як не на лёс уласны ды на волю боскую спадзявацца? Угне галаву ў плечы і гоніць коней насустрач сваёй смерці. Саскачыць нельга, звярнуць – таксама. Адзінае выйсце, калі экіпаж у ваду зваліцца, -- даць нырца ды плыць далей ад гэтага страшнага месца, каб ніколі болей назад не вяртацца, бо не даруюць родныя пана смерць свайго блізкага, не стануць слухаць, што не жадаў ты ехаць і ні ў чым не вінаваты.

Але сама болей распавядалі людзі пра каралеву Бону. І гаварылі гэта нездарма. Сцвярджалі, што яна была не хто іншы, як злая чараўніца. Скажыце, будзьце ласкавы, адкуль яна магла ўсё ведаць, што робіцца ў свеце, калі амаль не выязджала са свайго палаца? Сядзела ля маленькага акенца, якое выходзіла на возера, і ўзіралася, што там робіцца. Потым нібы спахопіцца і выгукне:

-- Паклічце да мяне начальніка варты, і не марудзьце!

Ведалі слугі, што гаспадыня жартаваць не надта любіць, таму ляцелі на злом галавы, і праз х'віліну патрэбны чалавек ужо перад Бонай калені згінаў:

-- Слухаю мая каралева. Што загадаеце, тое і выканаю з радасцю. Услужыць вам для мяне заўсёды найпершая асалода.

-- Кінь ты тут словамі пляскацца, а слухай лепей, што скажу.

-- Так...

-- Тут, непадалёку, ёсць маёнтка. Дык ягоны гаспадар не ўсё ў дзяржаўную скарбонку ўнёс. Абхітрыў маіх збіральшчыкаў і большую частку грошай ды каштоўнасцей сабе пакінуў. Сёння ноччу ўсё гэта закопваў. Пад старой грушай, што непадалёку ад яго маёнтка. Адзінока гэтак у полі стаіць... Калі ён стане адмаўляцца, тады і нагадай яму, дзе ўсё схавана, каб зразумеў, што ад мяне нічога не схаваеш. На першы раз забярэш у яго ўсе тыя грошы, болей нічога не чапай. Прыпалохай толькі, што на другі раз не дарую, сурова пакараю. Мабыць, чуў ён пра мае падзямеллі-скляпенні... Не будзе правілаў прытрымлівацца – то там і пасядзіць.

-- Слухаю, мая каралева... Дазвальце выконваць?

-- Канечне, выконвай. Чаго ж я тады цябе сюды клікала? Прыедзеш – да мяне адразу заходзь, раскажаш, як усё там адбывалася.

-- Так, зраблю...

Вось яно да чаго даходзіла. Нібы скрозь зямлю бачыла.

А то сядзіць, здаралася, пра нешта сваё, патаемнае дужа, думае, думае, потым усміхнецца і ласкава гэтак клікне:

-- Слугі, бяжыце да мяне. Нешта вам такое скажу... Такое скажу, пра што вы і не чулі, і не здагадаліся нават...

Падляцяць тыя, вочы вылупяць на каралеву, а яна нібы з роўнымі трымаецца:

-- Вось тут сядзела, сядзела і дадумалася да наступнага. Возера ж, мабыць, таксама дно мае...

Пераглядваюцца слугі здзіўлена, не разумеюць, да чаго іхняя гаспадыня хіліць.

-- Калі ж дно ёсць, то на ім усё можа і расці, і хавацца, і ляжаць...

-- Ведама, маці-каралева...

-- Дык вось прымроілася мне, што нехта падарунак пад маё акенца падкінуў. Залатых поўны кошык. Так яны і гараць, так і пераліваюцца. Хто мне іх прыняся? Не палохайцеся, на смерць не пасылаю. Узнагароджу шчыра і шчодро...

Знойдзеца такі смелы сярод слуг і ідзе туды, куды Бона паказвае. А яна зноў сядзе перад акенцам і камандуе:

-- Ідзі далей. Ідзі, не бойся. Там табе вады і па калені не будзе. Яшчэ крыху, яшчэ...

Астатнія слугі і дыхнуць баяцца, стаіўшыся за спінаю гаспадыні. Сочаць уважліва, што ж далей будзе.

-- Ага, ідзі яшчэ крышку наперад, -- працягвае камандаваць каралева, -- цяпер улева вазьмі. Вось так. Прыпыніся, азірайся. Няўжо не бачыш?

-- Не, -- даносілася з возера.

-- Як гэта ты побач з залатымі стаіш, а нічога не бачыш? Дзіўна... Раз так, то нахіліся і ля левай нагі забяры кошык з залатымі...

Праз некалькі хвілін гучаў радасны крык:

-- Знайшоў! Знайшоў, маці-каралева! Вось кошык!

-- Нясі яго сюды ды глядзі, не рассып залатовак, бо тады ўзнагароды табе не дачакацца...

Ашаломленыя слугі толькі і робяць, што ціхенька просяць дазволу пакінуць пакоі.

-- Ідзіце, ідзіце, я вас болей не трымаю.

Вось што выраблялася ў гэтым палацы-замку.

Цэлыя дзесяцігоддзі людзі не маглі здагадацца, ад чаго ў каралевы такая здольнасць да прадказанняў, да чараўніцтва, да прадбачання. Як ні гадалі – не атрымлівалася нешта акрэсліць дакладна. Ужо і тыя, хто прыслужваў ёй, назіралі ды цікавілі, але ўсё дарма. Цэлы дзень вачэй з Боны не спускалі, ведалі, дзе была, з кім сустракалася, што ў руках трымала – і ўсё роўна гэта нічога не давала. Так, можа, таямніца назаўсёды і знікла б са свету разам са сваёй гаспадыняй, каб не адзін выпадак. Раскажу вам пра яго.

Аднаго разу, у недалёкай вёсачцы, якая раскінулася амаль побач з палацам Боны, пачулася адчайнае галашэнне. Голас той не надрываўся, не супыняўся, а ўсё гарлаў і гарлаў, нібы нічога іншага ў свеце і не ведаў, адно толькі – дзіка крычаць. Надакучыла чуць крыкі каралева, клікнула яна да сябе аднаго з найбольш верных слуг і гаворыць:

-- Паслухай, даражэнькі, сігані ты туды ды выведай добра, што там такое ўтварылася? Нельга ўжо болей такія крыкі выслухваць, галава пачала балець.

-- Слухаю, маці-каралева, -- стукнуў той абцасамі і паімчаў так, як гэта можа зрабіць самы спрытны чалавек.

Прыджгаў ён у тую вёсачку, а там усе людзі сабраліся на вуліцы ў натоўп і стаяць, панура галовы схіліўшы.

-- Што тут у вас такое здарылася? Што? Сама маці-каралева мяне паслала даведацца, чаму так доўга і жаласліва галосіце.

-- Ды і як жа тут не галасіць, чалавеча, -- у сваю чаргу з запытаннем звярнуўся да яго старэнькі селянін, -- калі вунь якое гора ў жанчыны?..

-- Якое гора?

-- Ды яна, бачыш, як толькі замуж выйшла, то ёй адразу не пашанцавала: недзе праз год-другі дрэвам забіла яе мужа. Застаўся ў бедалагі хлопчык маленькі на руках. Як яна яго толькі ні лашчыла, як ні аберагала... Усе людзі, чым маглі, дапамагалі. Падрас Мікітка, ужо яму гадкоў, мабыць, восем ці болей, і ўсё добра было... А вунь учора каровак пасвіў і недзе амаль пад самы вечар, з сябрукамі на выгане гуляючы, на змяюку напароўся, тая яго і джыгнула. Што ўжо не рабілі, якія замовы і шэпты над ім не шапталі, што толькі піць не давалі – нічога не дапамагло і не дапамагае... Адыходзіць малы... Я таксама шаптаў, ды дарма стараўся, яму ўжо ніхто не дапаможа.

-- Але ж змей у нашых мясцінах не было даўным-даўно. Адкуль яны зараз узяліся? – пацікавіўся слуга.

-- Вось і я гадаю. Быць не было, а тут хлапчук напароўся – і на табе... Добра ведаю, што калі я малым быў, то гадзюк даволі тут поўзала, а потым зніклі, нібы хто адгаварыў. Да ўчарашняга дня ніхто пра іх і не чуў. Такая бяда... Не, не дапаможаш ужо Мікітку. Шкада жанчыну, гэтак убіваецца. Яшчэ з адчаю рукі на сябе накладзе.

-- Я пабягу, дзядуля, мне ж трэба маці-каралева ўсё распавесці. Яна загадала, каб хутка абярнуўся.

Толькі стары не чуў гэтых слоў, бо ён зноў падышоў да аднавяскоўцаў, якія па-ранейшаму гаротна маўчалі і слухалі, як убіваецца гаротная маці.

Ускочыў слуга ў пакоі да Боны, а тая сядзіць і глядзіць на возера.

-- Ну што там такое, даражэнькі?

-- Маці-каралева, там бяда вялікая. Гора ў адной жанчыны.

-- Якое можа быць яшчэ гора?

-- Змяюка яе адзінага сына ўкусіла, і ён таму памірае. Ужо, можа, адышоў...

-- Змяюка? – і каралева нібы хто падкінуў, яна раптоўна ўскочыла з крэсла. – Адкуль яна тут узялася?

-- Гэтага не ведаю, маці-каралева, -- слуга разгублена і бездапаможна разводзіў рукамі.

-- Нічога не разумею. Не магла тут змяюка з'явіцца. Не магла...

Бона нервова захапіла па пакоі, зусім не звяртаючы ўвагі на слугу, які застыў ля парога. Потым яна спрытна нахілілася і выцягнула з-пад свайго вялізнага ложка невялічкі, прыгожа аздоблены сундучок. Адчыніла яго і дастала адтуль... нейкую драўляную фігурку, вочы якой ярка гарэлі каштоўнымі камянямі.

-- Як магло такое здарыцца? – раўнула гаспадыня палаца.

Слуга ўздрыгануў, бо думаў, што гэтыя словы датычацца яго, але нічога адказаць не паспеў, пачуўся іншы голас. Гаварыла драўляная істота.

-- Якая змяюка?.. Дзе яна?..

-- Гэта я ў цябе спытаць павінна, якая і дзе! – яшчэ грамчэй крыкнула Бона.

-- Ды змей жа тут быць не можа, бо мы ж закліналі гэтую мясцовасць. Хіба ты, мая валадарыня, не памятаеш?..

-- Памятаць-то я памятую, але ўчора гадзюка ўкусіла хлопчыка і ён памірае. Як гэта растлумачыць?

-- Яго трэба ратаваць, ратаваць неадкладна, -- забомкаў ідал. – Пасылай людзей, каб прынеслі ў палац хлопчыка, а я тым часам раскажу, што трэба рабіць.

-- Ты чуў? – цяпер ужо каралева звярталася да слугі, які ад усяго ўбачанага і пачутага добра ашалопеў. – Ляці ў вёску і нясіце ці вязіце сюды малога. Бягом, каб паспець, а то і памерці небарака можа...

Цяпер ужо слуга ляцеў напраткі і джгаў так, што ажно лаўжы ды кустоўе трашчалі. Як ні спяшаўся, але запазнішся. Натоп на вуліцы яшчэ стаяў, але людзі ўжо плакалі.

-- Ну што? – падляцеў пасланец да знаёмага яму старога. – Што з малым?..

-- Адышоў... Толькі што адышоў, -- усхліпваючы, прамовіў той. – Хай бы лепей неба мяне забрала. Навошта яно пазбавіла радасці гэтую маладзіцу?..

Слуга не ведаў, што яму рабіць далей. Хлапчук памёр, але ж Бона нічога канкрэтнага не сказала, везці толькі жывога ці і мёртвага таксама. Чалавек стаяў і думаў, цяпер уся адказнасць ускладаося толькі на ягоныя плечы.

-- Давайце воз які-небудзь сюды хутчэй і па загаду маці-каралевы павязём нябожчыка ў палац...

-- Навошта нябожчыка ў палац?

-- Не гаманіце, а рабіце так, як вам казалі! – узвысіў голас слуга, і людзі адразу кінуліся па дварах, нікому не хацелася звязвацца з каралевай.

Калі мёртвага хлапчука і ледзьве жывую ад гора маці слуга прывёз да замка, то Бона ўжо стаяла на высокім мураваным ганку і чакала.

-- Ну, што?.. Жывы?..

-- Не, маці-каралева, памёр... Памёр якраз перад тым, як я прыбег...

-- Добра, што здагадаўся прывезці хоць мёртвага. Цяпер адыдзіце ўсе, я сама тут абыдуся, без вас...

Можа, гадзіны дзве варажыла вяльможная Бона над нябожчыкам. Нешта там падмешвала, падварвала, падлівала вады і зноў падмешвала, але здалёку не надта добра было відаць, што да чаго, таму ўсе слугі і маці хлапчука болей маўчалі. Ведалі адно, што мёртвых ніхто і ніколі не ажыўляў. Таму былі ашаломлены, калі пачулі выразны крык хлапчука:

-- Мама, мама, дзе ты? Дзе ты, мама?..

Змярцвелая жанчына рванулася да воза. Яе, па праўдзе, ніхто і не трымаў. Яшчэ праз імгненне яна горача цалавала і абдымала свайго Мікітку, які весела смяяўся і ўсё паўтараў:

-- Мамачка, а мне нічога не баліць... Нічагусенькі... Хоць бы што... А то ўчора, як джыгнула змяюка, дык і дыхаць нельга было...

Пасля толькі няшчасная жанчына апамяталася і павалілася да Боны ў ногі.

-- Дзякуй табе, маці-каралева... Дзякуй... Болей у мяне нічога няма... Дзякуй... Нічым і не магу табе адплаціць...

У адказ каралева ўсміхнулася і шчыра прамовіла:

-- Шчаслівая ты... У цябе сыночак ёсць, ад ягоўнукі застануцца. А ад мяне?.. Вы толькі ў гэтым краі заўсёды жывіце, нікуды не выбірайцеся.

Сказала так і пайшла ў палац, а галоўнаму эканому загадала выдаць жанчыне залатовак, каб гаспадарку моцную сабе завяла.

Доўга яшчэ жыла тут Бона. Яе замак быў грозным і непрыступным. Увесь час у ім знаходзіўся моцны гарнізон з вопытных і спрактыкаваных вояў. З усіх бакоў палац, як мы ўжо адзначалі, акаляўся вадою, а з берагам злучаўся мостам. На ноч ён падымаўся ўвогуле, а днём апускаўся ў ваду, таму яго нельга было бачыць. Некалькі разоў замак бралі ў аблогу войска непрыяцеляў, але ўзяць не маглі. Пастаяць, пастаяць, пабачаць, што марна людзей і сілу губляюць, і пойдучь, адкуль прыйшлі. Але аднаго разу палац не вытрымаў аблогі. Здарылася наступнае.

Пачалася тады вайна са шведамі, і іхнія палкі падступілі да астраўкоў. Чакала іх тут тое ж самае, што і іхніх папярэднікаў, ды дапамагла выпадковасць. Нейкая прыблудная карова пайшла па падводных мосціках на вачах у разгубленых чужынцаў прама да вострава. За ёй, па свежых слядах, і кінуліся ворагі. Пасля бязлітаснага бою, калі ўсе мясцовыя воі былі перабыты, шведы пералезлі цераз сцены. Сама каралева выратавалася. Яна разам са слугамі прабралася па падземным ходзе, які быў выкапаны пад возерам, да берага. Там, кажуць, некалі стары мядзельскі касцёл стаяў. Вылезла яна з лаза, слуг дачакалася, а потым і загадала:

-- Ідзіце наперад, я вас даганю. Не бойцеся, праз пару хвілін рушу следам...

Засталася для таго, каб здзейсніць наступнае: падышла да студні і кінула туды свайго драўлянага ідала з каштоўнымі камянямі замест вачэй. Кінула і прамовіла пры гэтым:

-- Ой, мядзел, ты мой мядзел, расстаёмся з табой назаўсёды. Даруй, калі што не гэтак зрабіла...

Болей каралеву Бону ў гэтых мясцінах ніхто не бачыў. Ні разу не сустракалася яна людзям. А ад таго мядзела – кавалка звычайнага, паймаўскага апрацаванага дрэва – пайшла назва нашага паселішча – Мядзел, а крыху пазней – Мядзель.

Возера назвалі Мярстрэм (паданне)

Жыў-быў калісьці каваль, знакаміты на ўсё наваколле. Майстар на ўсе рукі. З добрым сэрцам, светлымі думкамі, павагай да людзей. Кузня стаяла на беразе возера. Пра кавалю ведалі далёка. Тут не раз спыняліся вершнікі-

рыцары, падарожнікі. Прасілі падкаваць коней, вырабіць стрэмя (прылада да сядла). Адзін з падарожнікаў, які не спяшаўся ў дарогу, на дошцы выразаў слова "стрэмя".

-- Няхай так завецца твая цудоўная майстэрня, -- сказаў госць.

Каваль гэтую шылду прымыцаваў да слупа, побач павесіў стрэмя. Вобразна і зразумела.

Аднойчы маладая прынцэса з замка, пабудаванага на паўвостраве возера ля самага Мядзела, дачулася пра кавалю-ўмельца і захацела пабачыць яго на свае вочы. Адразу спадабаўся прынцэсе малады, дужы каваль. Той чуў, што прынцэса злосная, ганарлівая, карае бязлітасна сялян і сваіх слуг. Прынцэса прапанавала пераехаць кавалю ў замак. Каваль сказаў, што аб сваёй згодзе паведаміць на наступны дзень. Але ехаць у замак не меў намеру і заставацца ж на гэтым месцы не захацеў. Таму адразу пасля ад'езду прынцэсы і яе світы ўзваліў на павозку ўсе свае кавальскія прылады і паехаў у белы свет. Спяшаючыся, не забраў з сабой шылды "Стрэмя".

Прынцэса заявілася на другі дзень, а там пуста. Разгневаная, загадала разбурыць кузню і хату непаслухмянага чалавека. Адзін са слуг разламаў шылду "Стрэмя" і кінуў у ваду. Яе часткі, падхопленыя хвалямі, паплылі на поўнач. Там, на крутум беразе, дзе цяпер вёска Гірыны, жылі людзі. Яны вылавілі шылду. Склалі часткі, пераблытаўшы іх. Замест "Стрэмя", атрымалася "Мястрэ". Гірынскія жыхары палічылі, што ўладар замка прыдумаў такую назву возеру. Сталі возера называць Мястрэ, а з цягам часу – Мястра.

Здагадалася прынцэса, што яна спрычынілася да гэтай назвы, разгневалася, але нічога зрабіць не магла.

А той каваль-умелец збудаваў кузню і хату пад Княгінінам. Паселішча сталі называць Кавалі. Дзеці гэтага чалавека раз'ехаліся па розных мясцінах, заснавалі другія Кавалі каля Слабады.

М. Чарняўскі.

Нарач

Пра гэта ўсе ведаюць. Мабыць, і вы чулі не адзін раз, бо такія легенды не часта трапляюцца. Прыгожая, самабытная. І пра возера наша слаўнае, і пра вёску некаторыя адзін і той жа твор распавядаюць, а некаторыя толькі пра населены пункт гамоняць ці, наадварот, толькі пра возера. Бо, самі ж ведаеце, і возера, і вёска аднолькава называюцца – Нарач.

У гушчары старых бароў, як сляза, упаўшая з яснага неба, блішчала-пералівалася вялізнае возера. Вельмі прыгожым і непаўторным яно было. Апаবাদанні пра яго чароўнасць, нават прымхлівасць, ішлі ад паселішча, траплялі ў далёкія, замежныя краіны. Заносілі іх туды людзі, якія некалі тут хоць адзін раз у жыцці пабылі і на ўласныя вочы ўсё гэта пабачылі.

Яшчэ вось пра што распавядалі тубыльцы. У вёсцы, якая прыляпілася да аднаго з пясчаных берагоў возера, жыла дзяўчына. Бацькі яе памерлі, калі яна была зусім малая, а ўзгадавалі сірату бабулька і дзядуля, якія замянілі ёй

самых родных і блізкіх людзей на свеце. Звалі яе Найрыта, а па-вясковаму крыху прасцей – Нара. Вочы яе блакітныя, колеру азёрнай хвалі, заўсёды весела ўсміхаліся, здавалася, што яе не могуць выбіць з каляіны нават самыя суровыя выпрабаванні. Залацістыя валасы тугой касой абкручвалі галаву, а постаць была – сама дасканаласць. Голас дзяўчына мела высокі і гучны. Як песню заспявае, то на сярэдзіне возера чуваць. Адным словам, мара гэта была для кожнага дзецюка, які яе сустракаў.

Вельмі прыгажуня любіла марыць. Для гэтага забіралася куды-небудзь у зацішнае месца і сядзела сабе там, пакуль не прыспяваў час ісці ды працу якую выконваць ці па якой іншай патрэбе кіраваць дамоў. Бывала, сядзе на беразе пад разгалістым клёнам (гэта было яе самае ўлюблёнае месца, там часта і моладзь вясковая на пагулянкі збіралася), пакладзе на калені просценькія гуселькі і давай паціху іграць. Спачатку іграе, а потым і песню зацягне. Голас павольна цячэ, нібы вадзіца ў ціхай рачулцы, а пасля ўзлятае высока-высока, ажно пад аблокі, якія немаведама куды ляцелі над яе галавою. Уецца песня і разносіцца па наваколлі, толькі водгалас ідзе. У гэты час птушкі і тыя спынялі свой спеў, бо няёмка яны сябе адчувалі, надта майстэрскім было выкананне.

Людзі, адпаведна, забываліся пра гора-злыбяду, сядалі там, дзе іх песня супыніла, і слухалі, слухалі, гаротна схіляючы галовы ніжэй і ніжэй да зямлі. Магло падацца, што песня да іх даносілася не па паветры, а выкочвалася аднекуль з-пад зямлі. Было ў песнях усё пра іхняе жыццё, цякла яна з-пад самага сэрца, з набалелай душы вясковага жыхара, які ўсё гэта зведаў на сабе. Пасля такіх хвілін сялянам станавілася крыху лягчэй, бо яны бачылі, што нехта ў свеце разумее і іхняе гора, спачувае і ім, гаротным, збяднелым, схударнелым і змізарнелым на чужой працы. Дзякавалі яны ў думках смелай дзяўчыне, прасілі паспяваць яшчэ, каб хоць у песні адарвацца ад страшнай рэчаіснасці, пабыць сам-насам са сваімі думкамі.

Аднаго разу, калі Нара спявала песню, вёскай гэтай якраз праязджаў вяльможны пан. Быў памешчык старым удаўцом. Жонку сваю давёў гэты злыдзень да таго, што яна не вытрымала здзекаў і прыніжэнняў і скончыла жыццё самагубствам – кінулася з высокай вежы. Удавец сядзеў і драмаў у карэце, мала што яго цікавіла навокал. Можа б, і далей праехаў, але нечага трэба ж было фурману прыпыніць коней, а можа, і ён, чалавек паднявольны, заслухаўся песняй і атрымалася ўсё гэта ў яго міжволі. Хто ж яго там ужо ведае. Але, тым не меней, коні сталі. Пан ачнуўся.

-- Што гэта? – запытаўся ён у слуг надзіва ціха і неяк незвычайна для яго – па-чалавечы.

-- Песня...

-- Песня? А хто яе спявае?

-- Дзяўчына адна. Мясцовая прыгажуня, -- прамовіў магутнага целаскладу ахоўнік, і ў вачах ягоных бліснула сляза.

-- Дзяўчына? – перапытаў пан. – А чаму я яе раней не чуў?

-- Ды вы проста ўвагі не звярталі на такія дробязі, ваша светласць, -- адказаў фурман.

-- Сапраўды, -- зноў-такі даволі лёгка пагадзіўся памешчык.

Калі песня скончылася, памешчык адразу ж загадаў пад'ехаць да дзяўчыны, каб на свае вочы глянуць на прыгажуню, пра якую па наваколлі хадзілі ўжо цэлыя легенды.

Пад'ехалі, і валадар ажно рот разявіў – такой прыгажосці яму не даводзілася сустракаць на сваім жыццёвым шляху. Доўга не мог ён вымавіць ніводнага слова. Маўчалі і ўсе астатнія, дзяўчына таксама.

Нарэшце памешчык ачомаўся:

-- Прыгажая... Прыгожая кветка вырасла ў гэтым дзікім краі...

-- Чаму гэта дзікі край? – смела зірнула ў вочы пану Нара.

Але той не слухаў яе, ён працягваў сваё:

-- Здзіўляюся, як ты магла тут вырасці... Але далей ты будзеш спяваць у маім палацы – гэта я ведаю дакладна... Такой прыгажуні спяваць толькі ў маіх пакоях.

-- Дрэнная з мяне атрымаецца пакаёўка, пане, я не люблю корпацца ў чужой бялізне.

-- А хто табе сказаў, што ты будзеш служанкай?

-- Ну...

-- Ты будзеш маёй жонкай. Гаспадыняй станеш, ва ўсім наваколлі самай багатай будзеш, -- ужо са звычайнай для яго пыхай працягваў памешчык.

Вакол той мясціны, дзе спявала толькі што прыгажуня-дзяўчына, сядзела даволі многа вясковых хлапцоў і дзяўчат, таму ўсе яны чулі гаворку. Як толькі пан загаварыў пра замужжа, з мурагу ўзняўся здаравенны хлопец і падышоў да карэты.

-- Гэта мая нявеста, пане. Нікому яе за проста так я не аддам.

-- А ці не сын ты таго самага Пятрака, які некалі ўзбунтаваў супраць мяне ўвесь мясцовы люд?

-- Ага, -- спакойна пагадзіўся хлопец.

-- Узяць яго, слугі! Узяць! У кайданы за такое!

Кінуліся слугі да хлопца, але не тут-то было! Як размахнуўся ён, як развярнуўся сваімі здаравеннымі плячыма, то нават самы вялізны панскі слуга паляцеў галавою наперад і гопнуў кабылу ў азадак так, што тая зусім па-чалавечы ўкленчыла і трэснула капытом у спіну панскага лёка. Атрымаў сваё і памешчык. Так і не звязалі слугі смелага дзецюка.

Праз некаторы час памешчык ужо пад значна большай аховай прыехаў у тую ж вёску праведаць Нара. Карцела пану запытацца, ці згодна яна выйсці за яго замуж. Спыніліся коні ля беднага падворка.

Бачыць дзяўчына, што гэты дурань не адчэпіцца, і зрабіла выгляд, быццам бы згодна. Адразу ж і дамовіліся пра вяселле.

Надышоў гэты дзень. Злосны вецер гнаў цёмныя, грувасткія хмары, а лес спяваў жалобныя песні, нечым яны вельмі нагадвалі хаўтурныя. Нара ехала на фурманцы ў маёнтак, а ў руках трымала ўвесь свой пасаг, які маглі ёй даць бедныя дзядуля і бабуля.

Ля самай брамы сустрэлі яе шматлікія служанкі і павялі ў панскія пакоі, там на дзяўчыну апранулі шлюбную вопратку. Выйшла на ганак Нара і

стаяла такой прыгажуняй, што ўсе навокал глядзелі на яе, вачэй не маглі адвесці. Нідзе нельга было знайсці такой прыгажосці, яна была непаўторная. Павярнулася дзяўчына да памешчыка і, пакланіўшыся, папрасіла дазволу вярнуцца назал у пакоі, каб крыху там адпачыць, супакоіцца, бо ўсё гэта для яе надзвычай нязвыкла. Гаспадар, вядома ж, даў згоду. Ходзіць ён сярод гасцей, размаўляе з імі, жартуе, на служанак ды на слуг пакрыквае без дай прычыны, а сам усё на вокны зеўрыць, цікава ж яму ведаць, чым там зараз Нара займаецца.

А дзяўчына тым часам дастала са свайго пакуначка смалякі, якія спецыяльна нарыхтавала, ды падпаліла пакоі з сярэдзіны адзін за адным. Калі шугануў чорны, едкі дым з вокнаў, а на даху заскакалі чырвоныя, трапяткія пеўнікі полымя, выскачыла праз акно, з адваротнага боку будынка, і кінулася ўцякаць да роднай вёскі.

Прыбегла на тое самае месца, да высокага, разгалістага клёна, дзе пастаянна сустракалася са сваім каханым, прыхілілася да здаравеннага, шурпатага ствала і горка-горка заплакала.

У гэты момант пачуўся шматлікі конскі тупат – гэта імчала панская пагоня. Служкі бегалі па ўсёй вёсцы і бязлітасна катавалі нявінных людзей, але тыя зацята маўчалі, ніхто не хацеў выдаваць Нору. Толькі адзін, паміраючы, не вытрымаў і прамовіў:

-- Ды вунь жа яна, пад клёнам...

-- Не возьмеце мяне жывую! Не возьмеце! Самі свайму пану аздак ліжыце! – крыкнула прыгажуня і кінулася да возера.

Цёмныя хвалі з белымі грабнямі ішлі адна за адной, а ля берага калыхаўся човен, той самы, у якім Нара не раз плавала са сваім каханым. Спрытна і ўмела ўхапілася яна за карму і, адштурхнуўшыся ад берага, села ў човен.

-- Я адпомсціла гэтаму злыдню, людзі. За ўсіх адпомсціла... За іх адплаціла, за тых, каго ён знішчыў у сваім палацы... – шаптала Нара.

Адзінае, што здолелі зрабіць панскія слугі, -- гэта разбіць і кінуць у хвалі возера гуслі. Тыя самыя, на якіх гэтак хораша іграла дзяўчына.

А човен адплываў усё далей і далей, потым зусім знік сярод высокіх хваляў.

Усю ноч бушавала, не сціхала возера. Стагнаў і роў вецер. Высачэнныя хвалі выкочваліся на бераг і ўсё змывалі на сваім шляху.

З таго самага часу і назвалі людзі возера імем смелай і адважнай дзяўчыны, якая не пабаялася кінуць выклік грознаму пану. Да нашых часоў дайшла гэтая назва – Нарач. Яе атрымала і тая вёска, дзе жыла некалі, даўным-даўно, прыгажуня...

Міншчына: Назвы населеных пунктаў паводле легендаў і паданняў (Склад., запіс, апрац. А.М.Ненадавец. – Мн.: Беларусь, 1998. – 718с.: іл. – (Мой родны кут).

Нарачанскі бурштын

Стаю на гатавіцкім беразе Нарачы. З-пад ног да самага небакраю прасціраецца блакітная роўнядзь. Сёння возера добрае, сёння ў ім шмат сонца. Вецер з возера павявае прахалодай. Спяваюць нарачанскія сосны.

На хвалях гойдаюцца чайкі, удалечыні бачны рыбацкія чаўны, сонца гуляе з хвалямі, возера дышае прыгажосцю і пяшчотай.

-Добры дзень, Нарач - дзіця акіяна.

У адказ хвалі нешта шэпчуць пяску.

Апошні тыдзень адпачынку вырашыў правесці на Нарачы. Для аматара-аквалангіста гэта лепшае месца ў свеце.

Трэба абавязкова знайсці бурштын, калі ён сапраўды тут ёсць. Мінулы раз два кавалачкі – жоўты і чырвоны – мне паказваў гатавіцкі рыбак, пры гэтым бажыўся, што знайшоў бурштын на беразе Нарачы.

Я абышоў тады возера вакол, але бурштыну так і не знайшоў. Можа цяпер пашанцуе?

Праз колькі хвілін, пакінуўшы дарожны чамадан у знаёмых, з ластамі, балонамі і аквалангамі бягу да возера.

Ісці ў ластах па мелкаводдзі нязручна. Раблю знак рыбакам, што плывуць у чоўне.

- Вывезіце на глыбіню!..

- Пад ваду сабраўся?- пытаецца старэйшы з іх.

- З такой снасцю многа рыбы не зловіш,- рагоча другі.

Едучы ў чоўне, назіраем за дном. Глыбіня ўжо метраў да трох, пясчанае дно добра праглядваецца. Надзяваю ласты, замацоўваю за плячыма балоны. Дзякуючы рыбакам, нацягваю маску і перакульваюся за борт.

Іду пад ваду. Бачнасць выдатная. Невялікім табунком снуюць акуні. Апускаюся глыбей – тут цямней, шмат водарасцей. Рыба чародкамі кідаецца ва ўсе бакі.

Пякучы боль апальвае бок. Прыглядаюся – калючы дрот. "Які д'ябал зрабіў тут агароджу?"

Плыву над дротам і не знаходжу яму канца, паварочваю назад.

Дапляваю да краю дроту, асцярожна апускаюся на дно і іду ўздоўж загароды.

Знаходжу на дроце салдацкую каску з вострым шашаком наверху, і тады мне ўсё становіцца зразумелым.

Аб драцяных загародах на дне возера расказваў рыбак з Гатавіч. У час першай сусветнай вайны каля Нарачы праходзіла лінія фронту. Зімой немцы паставілі на лёдзе драцяныя загароды, не знялі іх вясной, і яны аказаліся на дне возера...

Мароз прабягае па скуры, міжвольна адступаю назад – на дроце шкілет чалавека! Хто ён, гэты небарака? Можа, рускі салдат, скошаны ў час атакі кулямётным агнём?

Падпляваю бліжэй, мацаю рэбры рукой і ўскрыкваю ад болю – нехта хапае за палец. Ірвануў руку і выцягнуў з грудной клеткі шкілета... вялізнага рака..

З мяне хопіць! Яшчэ дзе маску раздзярэш і загінеш як дурань. Бяру разгон і імгненна вылятаю з вады. Да берага далёка.

Праз колькі часу вада робіцца цяплейшай. Возера памялела, пачало праглядвацца дно. Бераг яшчэ далёка.

Апускаюся пад ваду і паволі плыву да берага. Белы, буры пясок дна.

На пяску – сляды руху ракавін, невялікія норкі, дзе-нідзе падводныя расліны, каменьчыкі. Вось пачалася гліна.

Але што гэта? На гліне – сляды босых чалавечых ног. Хто заплыў так далёка? Калі гэта аквалангіст, дык чаму ён зняў ласты, выходзячы з вады?

Іду ўздоўж берага, шукаю сляды. З возера яны вядуць на выспу. Гляджу на яе і спыняюся ўражаны..

На зялёным фоне маладых соснаў стаіць прыгажуня дзяўчына.

-- Што вы там шукаеце? Ідзіце сюды, -- смяецца яна.

Зрываецца з выспы, бяжыць да вады, нахіляецца, нешта шукае і падб'ягае да мяне, трымаючы ў руцэ чорны карэньчык. На момант нашы позіркі сустракаюцца, бачу яе вочы – сінія-сінія, як хвалі Нарачы.

Бярэ мяне за руку і прыкладае карэньчык да раны.

-- Што вы шукалі ў возеры? Дзе параніліся? – пытаецца.

-- Хачу знайсці бурштын. Заплыў далёка, знайшоў загароду з калючага дроту.

-- Што вы ўсё на мае сляды пазіраеце?

-- Здаецца, бачыў такія пад вадой.

-- Пад вадой – русалчыны, -- смяецца дзяўчына. – Хочаце, я раскажу гісторыю, што здарылася тут, на Нарачы?

Мы садзімся на абрыве.

-- Аднаго разу прыехаў юнак на Нарач, пахадзіў навокал, паглядзеў на блакіт неба, сінь вады, зелень берагоў, падыхаў смалістым водарам сасновага бору, паслухаў шэпт хваляў, песні салаўёў і -- палюбіў Нарач. Не мог спаць па начах. Як толькі ўзыходзіў месяц, бег да Нарачы, кідаўся ў возера. Гадзінамі плаваў і ныраў, а калі зусім стамляўся, засынаў на хвалях. Хвалі адносілі яго да берага і ахоўвалі ад начной прахалоды.

Аднойчы спаткаў на беразе дзяўчыну-русалку. Пасля яны сустракаліся кожную ноч, купаліся ў вадзе, бегалі ў тумане, па росах лугоў, сядзелі на пушыстым блакітным дыване з моху. Русалка падаравала юнаку каралі з жоўтага і чырвонага бурштыну і сказала пры гэтым, што жоўты бурштын – яе слёзы, а чырвоны – кроў, што каралі засцерагуць яго ад няшчасцяў і, пакуль яны будуць цэлыя, будзе жыць іх каханне.

Запрасіў юнак русалку на танцы ў рэстаран-"паплавок".

Яна прыйшла ў чаравіках з ракавін. Туфлі выклікалі агульную ўвагу, да яе пачалі прыглядацца, заўважылі, што ў дзяўчыны незвычайнае адзенне, убачылі водарасці ў валасах.

-- Русалка! – крыкнуў нехта.

І тут здарылася нечаканае – дзяўчына скокнула цераз борт "паплаўка" і знікла ў возеры.

-- Утапілася, утапілася! – закрычалі навокал. Кінуліся ў ваду хлопцы ратаваць яе. Прыехалі на лодках рыбакі з сеткамі, пачалі ўсюды шукаць тапеліцу.

Але дзе калі хто знаходзіў русалку ў возеры?

-- Я чуў гэтую гісторыю, -- кажу. – Толькі расказваюць яе па-рознаму. Адны кажуць, што ўтапілася дзяўчына, другія, што – русалка прыходзіла на танцы...

Моцны вецер гоніць па возеры белыя пакручастыя грабяні, а неба такое блакітнае, сонца такое пяшчотнае, што, пазіраючы ў сінія вочы дзяўчыны, я пачынаю верыць, што русалкі сапраўды выходзяць з Нарачы.

-- А ці сустрэў юнак гэтую русалку пасля? – пытаюся.

Дзяўчына маўчыць, нібы ўзважаючы, ці варта гаварыць далей. Пасля зноў расказвае.

-- Адночы, калі туманнай ноччу юнак шукаў і клікаў на нарачанскіх берагах русалку, яна падплыла да берага і сказала, што з вады ёй цяпер ніколі не выйсці, а калі ён яе кахае, няхай ідзе назаўсёды ў возера. Пачала русалка юнака пад ваду клікаць. Кінуўся да русалкі ў возера, а яна далей адплыла, пад месяцам мыецца, прыхарошваецца, глядзіцца ў люстэрка вады. Так некалькі гадзін юнак на возеры за той русалкай плаваў, а як зусім стаміўся, дабраўся да берага, не хацелася яму тапіцца. А русалка побач, сваволіць, у вочы яму зазірае.

-- Не ідзі ад мяне! – просіць.

Але юнак адштурхнуў русалку, яе падарунак – каралі – ў возера кінуў.

Вось з таго самага часу і знаходзяць на Нарачы бурштын.

Нечым устрывожаныя чайкі з крыкам пачалі ўзнімацца з хваляў.

– А далей што было?

– Возера хвалямі юнака ўдарыла, зваліўся ён у непрытомнасці на пясок. На возеры бура пачалася. А русалка знікла пад вадой. Закрычала тужліва і назаўсёды знікла...

Мы памаўчалі. Чайкі садзяцца на хвалі возера.

– А вы чулі, што калі хто наглядзіцца ў азёрную ваду і памыецца ёю, дык прыгажэйшым становіцца? – спыталася дзяўчына.

– Гэта экскурсаводы расказваюць, – кажу я. – Вельмі даўно ў гэтых мясцінах жыла дачка рыбака Алеся. Знайшла яна аднойчы чароўнае люстэрка, паглядзелася ў яго і стала чароўнай прыгажунняй. І пайшла па ўсёй акрузе слава пра знаходку Алесьчыну. Прымчаў сюды князь мясцовы Мядзелка. Быў ён непрыгожы тварам і яшчэ горшы душой.

– Аддай люстэрка! – крычыць.

– Не аддам, – кажа Алеся. Кінула тое люстэрка на зямлю, яно разбілася на дробныя кавалачкі, з кожнага кавалачка возера ўзнікла, а з самага вялікага – Нарач. Утапіўся ў возеры князь; Алеся ж у чайку ператварылася. Чайкі і зараз рыбакам дапамагаюць – крычаць над касякамі рыбы, а як пераляцяць з Нарачы на возера Швакшты – рыбакі буру чакаюць.

Дзяўчына слухае з ціквасцю, легенду гэтую ўпершыню чуе.

– Дзе вы бачылі такое хараство, прыгажосць? – паказвае праз некаторы час на возера.

– Такой прыгажосці не бачыў. Хаця маё юнацтва прайшло на беразе возера. Праўда, іншага. Але яно таксама прыгожае, і пра яго ёсць паданне.

– Раскажыце, – просіць дзяўчына.

Сонечныя промні адбіваюцца золатам на помніку-абеліску партызанам, што на высокім кургане праз затоку возера.

– На поўначы Беларусі на Расоншчыне ёсць возера Нешчарда, – пачынаю. – На яго паўночна-заходнім беразе знаходзіцца мястэчка Гарбачэва. Непадалёк ад Гарбачэва паўвостраў-мыс выходзіць ледзь не на сярэдзіну возера. Расказваюць, што на гэтым мысе было пасяленне Нешчарда і палац. Людзі і цяпер знаходзяць там срэбраныя манеты і шклянныя каралі. Існуе яшчэ паданне, што ў далёкія часы на тым паўвостраве быў горад. Нейкі князь захапіў яго, перабіў жыхароў і размясціўся з дружнай. Дружыннікі выміралі ад чумы. Напалоханы князь закапаў скарбы на паўвостраве і ўцёк з горада, але ўратавацца не змог – сам памёр ад чумы. Над яго магілай, паблізу возера, насыпаны курган, які ў народзе і цяпер завуць "князевай магілкай".

-- Сумнае ваша паданне, і няма ў ім кахання, -- у сніх дзявочых вачах з'яўляецца смутак. – Ну, мне ўжо час ісці...

-- Я праводжу вас.

-- Прынясіце галінку ядлоўцу, -- просіць яна і паказвае рукой у глыбіню лесу.

Амаль бягом памчаў паміж соснаў. Калі адламаў галінку і вярнуўся на выспу, дзяўчыны ўжо не было.

На пяску кічкам напісана толькі адно слова: "Бурштын".

Глянуў на возера – нікога. Прайшоў крыху ўздоўж берага і ўбачыў сляды... Яе сляды. Яны вялі ў возера! Не раздумваючы, пабег да сваіх лаптаў і акваланга. Усё на месцы.

Дзіўна... Пачаў углядацца ў роўнядзь возера. На нейкі момант здалося, што на грэбені хваляў паказалася галава, пасля рука.

Прымроіцца ж такое! Але куды ж усё-такі знікла дзяўчына? Не магла ж яна сапраўды пайсці пад ваду без акваланга?

Вецер узмацніўся, па возеры пашлі доўгія хвалі. Пачаў сябе супакойваць: на Нарач прыязжаюць людзі з усяго свету – з краін Еўропы, Азіі і Афрыкі. Чаго тут толькі не пабачыш!

Яшчэ раз глянуў на ужо размыты хвалямі след і ў ім убачыў жоўты каменьчык. Хапаю маленькі жоўты кавалачак бурштыну, і мне здаецца, што ён яшчэ цёплы.

Няўжо гэта і сапраўды яе сляза – сляза русалкі?

Генадзь Ланеўскі. Паданні роднага краю. Мн., Юнацтва.—1986г.

Нарачанская чайка

Быццам краю ляснога
Крыштальная чыстая
мара,
Углядалася ў неба
Блакітнае возера
Нарач.
Патыхала рыбацкае
вогнішча
Чыннаю юшкай,
А вятрыска ў затоках
Лілеі крамяныя
гушкаў.
Я збіраў каля берага
Шчодрія польныя
краскі,
І яны мне нашэптвалі
Даўнюю-даўнюю
казку.
"Шмат стагоддзяў
сплыло,
Як жыла ў гэтым краі
Алёнка.
Сэрцам шчодрай была,
Галаском вызначалася
звонкім
Песні бор ёй спяваў,
З ёй шаптаўся
гарэзлівы вецер,
І здавалася, лепшай
дзяўчыны
Не знойдзеш на свеце.
Толькі тварам Алёнку
Пакрыўдзіў
бязлітасны бог,
І з тутэйшых хлапцоў
Не глядзеў аніхто ў яе
бок.
Вельмі горка Алёнка
Ад гэтай бяды
гаравала,
Ды змірылася –
Сэрцам шчодрым
людзей сагравала.
Неяк лесам Алёнка

На чорным кані
прыскакаў,
Ён пагрозліва бліснуў
вачмі
І зароў-зарыкаў:
- Калі зараз люстэрка
Не будзе ў руках у
мяне,
Анікога пакутная кара
Ужо не міне...
І сказала Алёнка:
- Табе я люстэрка не
дам –
Прынясе яно ў чорных
руках
Гора шмат усім нам...
І шпурнула люстэрка
Алёнка
У неба высокая,
Каб упала яно
І разбілася недзе
далёка.
Аб вялізнае дрэва
Люстэрка разбілася –
Пырнула, быццам
іскры жывыя
З умлелага цёплага
прыску.
І тады на зямлю
Паляцелі не шкельцы-
асколкі –
Неба спорным
дажджом пралілося
У зьянні вясёлкі.
Так тры ночы, тры дні
Ліўся дождж на лугі і
пагоркі.
Знікла сонца,
Не ўспыхвалі ў небе
Ні месяц, ні зоркі.
Калі ж дождж
перастаў
Бы адолела хмару
знямога

ішла
Па расянай сцяжыне
І люстэрка знайшла
Што гарэла агнём у
ажыне.
Зазірнула ў люстэрка –
То праўда, ці можа
здалося?!
На яе паглядала
дзяўчо
Незямноў прыгажосці.
І прыбегла Алёнка
З лясною знаходкай да
маці.
Маці дзівіцца
Толькі дочку не
пазнаць ёй:
- Голас чую,
дачушка,
А твар не пазнаю і
вочы...
Плача маці і дачку
прытуліць
Сваю хоча.
Працягнула люстэрка
Алёнка:
- Яно ўсё зрабіла...
Мае гэта люстэрка,
відаць,
Чарадзейную сілу...
Маці ў тое люстэрка
Крадком зазірнула
сама
І красуняю стала,
Якіх у паднеб'і няма.
Пра знаходку
Алёнчыну
Чуткі, як птушкі
ляцелі, -
Людзі ў дзіва-
люстэрка
Зірнуць краем вока
хацелі.
Пра люстэрка дачуўся
Мясцовы крумкач-

І палянкі, і луг
І ў трыпутніку
жорсткім дарога –
Знікла ўсё пад вадою.
І ўбачылі людзі за
вёскай
Мора-возера, сонца на
хвалях
І промні – як віслы.
Гаварылі, што дзеля
таго
І ўтварылася возера-
мора,
Каб у ім утапіліся
Беды людскія і гора.
З той пары багацей
Не з'яўляўся ў гэтых
мясцінах:
Утапіўся, зласлівец,
У хвалях глыбокіх і
сініх.
Больш не бачылі ў
вёсцы
І слаўнай дзяўчынкі
Алёнкі.
Не будзіла наўколле
яна
Галаском сваім
звонкім
Ды над сіняй
прасторай –
Вяскоўцы здаўна
прыкмячалі –
Раніцою з'яўлялася
Белая-белая чайка.
Да ўзбярэжжа, дзе
некалі
Хата Алёнкі стаяла,
Тая белая чайка
Не раз
І пры мне прылятала.

багацей.
Не было ў наваколлі
Звяругі хітрэй і люцей.
Ён у вёску лясную

В.Лушка

Паданне пра Нарач

Здавён у людзей показка ідзе, бы ў родным краю Бог жыве ды беражэ яго ад гора-бедаў. Ну, Бог – ня--Бог, ды нешта ёсць. Калі над Нараччу стаіш, ды слухаеш ціхмень начную, праз нейкі час падасцца вуху дзівосны, бы з прадоння гул. А мо то поўня, быццам звон медзяны, пад бурштынавым возерам—пацірам гудзе, каб не прыснула наша памяць? І люд тамтэйшы кажа гэтак, што гэты звон адвеку гудзе спатужна-несціхана, звон памяці людской заўсёднай. З вякоў прадоння гуд даносіць, гуд – бытнасць краю, пожыць продкаў... І што, калісь, за процьмаю гадоў, за багнаю балотаў ды няхожымі лясамі, у краі Богам беражоным, на ўзлессі зсіўленага бору здавён-даўна тулілася вёска. У ёй хацінак тузіны са тры. Над кожнай дрэмле дуб-старэча. А за гоньмі, на ўзвышшы, цямнее ценню мур палаца тутэйшага магната крывасмока-ката. Мо з нагод, што вёску гэту з астатнім светам гаць вязала, -- без гаці шляху ў свет не стала б, -- ёй Гацічы назву далі.

У хаціне, пад ваконкі ў зямлю ўросшай, цвіла паненка сонца-цвет. Прыгажуня – быццам знарок знароджаная для ўкрасы краю. Дзеўка-кветка, ды й толькі! Нарай клікалі. А была яна заручоная з хлопцам Ачам з гэтай вёскі. Ач – дзяцюк шляхотны, стройны – свет не бачыў. Быццам з месяцыка кропелькі пабраў. Паненкі аж сохлі па ім. Ды закаханы ён быў у адну. Хоць хлопец ён і стройны, і дужы, і працавіты, ды жыў бедна. Быў найміткам магната. Адным Бог надзяліў яго – анельскаю душой. Дужа жадалася Ачу падараваць любай Нары незвычайны, дзівосны дарунак. Дзе б ня быў ён: ці на сенажаці, ці ў лесе, ці на недалёкай рачулцы – адусюль прыносіў дахаты чароўныя кропелькі, якія зіхацелі першымі промнікамі сонца, колерамі вясёлкі, маладзіковым водсветам ракі. З лесу прыносіў жывыя і духмяныя кропелькі жывіцы, з сенажаці, з-пад ранішняй заранкі, дрыготкія і пяшчотныя кропелькі—расінкі, у якіх высвечваўся ўвесь край, з ракі – серабрыста-зіхоткія лускавінкі-самацветы са злоўленых ім рыбак. Да Купальскага свята Ач багата ўжо меў гэтакіх збіранак. Узяў ад крыжыка-хрышчоніка шнурочак, знізавеў чароўныя кропелькі – вышлі дзівосныя, цудадзейныя пацеркі. Вось усцешыцца каханачка.

А ў вечары павёў хлопец дзеўку да ракі ў купальскі карагод і калі над паганскім вогнішчам узвілося ачышчальнае полымя, з Ачавых рук на грудзі Нары выліўся пяшчотны струменьчык- самаробак. Запрамяніўся, зазіхацеў у вечарова-пунсовых сонечных прамянях душэўны дарунак закаханага, нібы найкаштоўнейшыя каралі на грудзях праўдашняй князеўны. Паплыў над ракой журботны дзявочы спеў:

А на рэчцы лотаць расцвіла,
Выйшла к берагу паненка міла.
Як над рэчанькай плыў бусліны кліч,
Выйшаў к берагу малады паніч.
Як па рэчаньцы лабудзь праплыла,
Дзеўка панічу ручку падала...

Узяліся дзяўчаты ды хлопцы за рукі, павялі карагод, заскакалі ў пару праз вогнішча. Задрыжала, загула зямля. Абсыпаўся з берага угрэты вечаровым сонейкам пясочак, пацёк залаты струмень у рэчаньку, у няспешнай плыні якой пагрозліва, сталёва адлюстроўваліся коннікі ў жудасных, як у крыві, чырвоных ад вечаровай заранкі, каваных латах. Магнат і са служняй!

Трымціць напята цішыня. Пастрэльвае вогнішча. Магнат спрактыкаваным лупатым вокам ураз згледзіў найпекнейшую паненку з дзівоснымі пацеркамі. Затуліў Ач сваю любую – ведае выхадкі магнацкія. А той бліжэй каня кіруе.

-- Што хаваеш, псіна? – зароў магнат і канём штурхануў Ача. – Ды ці не тая гэта халопка, што лепш ад іншых дзевак танчыць ды пяе?

Магнат гронкаю бізуна прыўзняў голаў Нары. Ён ведаў, што дзяўчына перад ім, як безабаронная цявінка. Бліснуў вачыма галоднага воўка.

-- Нягожа гэткай паве галадранцаў весяліць. Для гэтай птушкі і клетка адпаведная. У палац яе!

Служня кінулася да Нары, схапілі за рукі, пачалі спешна барсаць (скручваць) дзяўчыну.

-- Яснавельможны пане! Злітуйся! Гэта мая нарачоная... Мы пажаніцца маем...—Ач схапіўся за аброць і з адданасцю і надзеяй уклечыў перад канём.

-- Ах ты, псярня! Свайму пану пярэчыш? Пад вянец захацеў? А ў жаўнеры не хочаш?—Магнат у шаленстве сцебануў хлапца бізуном па твары. – У возера яго!

Сцямнела ў ваччу Ача. Закалацілася, загрукацела сэрца. А мо ня сэрца? То быў грукат капытоў вяльможных коней, што далей і далей несліся ад Ача з яго каханай Нарай. Неслі ў глыбіню стагоддзяў. Не паспелі яны развітацца. Не паспелі знайсці ў купальскую ноч папараць-кветку на шчасце. Не паспелі звязаць свой лёс. Хто ж мог рочыць гэткае растанне?

Пагналі Ача ў войска...

У магнацкае няволі не патухла каханне Нары. Саграваў яе сэрца чароўны дарунак любога пацеркі-самаробкі, якія штохвіліны ўзгадвалі Ача. Дзяўчына годна бараніла сваё каханне. Не прамяняла яго ні на каштоўныя ўпрыгожванні, ні на багатыя строі. Як ні вылузваўся магнат, каб дамагчыся ўвагі сваёй палонніцы, ані з таго ня меў.

Мінаў час. Злодзей магнат усё болей нахабнеў. Ад злосці аж сліна цякла па лупах. Няцерпна было ўжо шаленства трываць. І Нара насмелілася ўрэшце на свой апошні і адчайны крок. Чорнае ночы без поўні счакаўшы, калі зладзюга мёртва спаў, упіўшыся віном ад злосці, яна са свечкаю ў

панскія пакоі, як яшчарка, ціхенька праслізнула. Лізнуў агонь пярыну крывасмока. Упадабаў. Запалымнеў палац. А прад вачыма Нары бы вогнішча купальскае і любы Ач з ёй карагод вядзе. Хутчэй і хутчэй да бара ратавацца! Адпомсціла звярузе за жудасці яго! Вось насустрач лес расхінуў шаты. А ўжо за спіною свіст бізуноў. Так блізка да ялін пухнатых... Ды гайня магната наспела бяглянку! Хіжыя лапы за косы схапілі. Няроўныя сілы ў цявінкі ды дуба, але Нара годна супраціўлялася злу. Лопнуў шнурачок пацерак – чароўнага дарунку каханага. І пацеракі долу, што слёзы апалі. І дзіва было... Пырснулі па ўсім краі блакітна-нябёсныя, жывічна-сонечныя ды вясёлкавыя пацерачкі і там, дзе ўпалі – ўзніклі азёры. А бліжай да Нары буйная ўпала і возера злотым пацерам апоўнела. Самае вялікае возера краю. Берагі – з жывіцы-бурштыну, хвалі – з кропелек-расінак, а ў вірах – плойма рыбы з серабрыста-зіхоткіх лускавінак-самацвэтак. А над усім гэтым цудам – вясёлка – сабой увесь край упрыгожыла. Ад гэтага дзіва магнацкая служня аж паразязвала раты, разгубілася. Вырвалася з хіжых лапаў Нара, узбегла на пакручасты бурштынавы бераг і ... галавой у бездань – прадонне ад гора свайго. Не аддала на здзек дзявочую годнасць сваю, не кінула на глум сваё каханне, засталася адданай яму. Зберагла каханне!

Нястала Нары... Але засталася яе вёска Гацічы. Пад вокнамі яе хацінкі пяшчотныя хвалі ласкава абдымаюць бераг, як некалі сваімі ручаняткамі абдымала каханага Ача. На месцы магнацкага палаца – азёрная роўнядзь. А рачулка, на якой закаханыя гулялі купалле – збераглася. Цяпер яна выцякае з цудадзейнага возера, якое стала сымболом мужнасці, пяшчоты і нязгаснага кахання. А край стаў светлым, чыстым, вольным, сапраўды казачным. Прыйшоў люд добры: шчыры, працавіты ды ўвішны. Паўсталі на берагах крышталёвага возера рыбацкія паселішчы. Засноўдалі ад берага да берага чаўны. Багаты ўлоў іскрыўся срэбрам. Тутэйшы люд зажыў заможна, дружна, без панскага бізуна.

Ды ня ходзіць радасць без бяды. Нядоўгім быў рай у гэтым краі. Пачула пра туташнія дзівосы страшыдла смярдзючае. Прыпаўзло, прывалюхалася з чужых краёў дзіва гідкае, страхоцце рагатае, са свінячым рылам ды з даўжэзнай кудлатай поўсцю на галаве. Упадабала возера чароўнае ў бурштынавых берагах і пасялілася ў ім. Засмуродзіўся край, учарнела возера, зсохлі бары на берагах. Нават сонейка зрэдзьчас высвечвала з-за чорных хмараў. Стала змрочна, золка, няўтульна. З таго часу пачалі прападаць туташнія паненкі – прыгажуні, спявачкі ды музычкі, танцоркі ды майстрыхі найлепшыя. Пойдзе да возера каторая – назад не варочаецца. У многія хаты гора прыйшло. Шырацца чуткі, што смярдзюк-вадзянік, якога празвалі Горабедам, дзяўчат пабірае да сябе ў возера за прыслугу ды на забаўку. Што гэтае страхоцце жыве ў спаленым магнатавым палацы, які возера глынула, таму патрэбу мае ў служні пекнай, пяшчотнай ды здатнай. А ў летнюю купальскую ночку, калі поўня залівае возера залатым бляскам. Горабед папускае ўтопленых дзяўчатаў на бераг да рання. Хаваючыся ў чаротах ад людскіх вачэй, выходзяць на бераг яны ва ўсёй чароўнай прыгажосці. Карагодзяць ды танчаць, майструюць-плятуць, ткуць-

вышываюць, на дудачках граюць, ды самотна-жаллівыя (журботныя) песні спяваюць. Быццам зберагаюць усё найлепшае, што пры зямным жыцці мелі. Нібы хочуць, каб хтосьці пачуў ды ўбачыў іх, скарб духоўны пераняў. І назваў іх туташні люд беражніцамі.

Ужо сплыло гадоў нямала. Дзедам ссівелым у родны свой край вярнуўся з войска Ач, адданы ў жаўнеры магнатам за тое, што ратаваў ад забрання сваю нарачоную Нару. Не пазнаў радзімай зямелькі, як не пазналі яго ў роднай вёсцы. Зняверыўся ў вочы свае – што сталася з родным краем? Няспраўдзілася спадзяванка: не заспеў сваёй Нары, нават сівой не пабачыў. Роспач агарнула дзеда і радасць вяртання змянілася на боль сардэчны. І жыць далей нямае сэнсу. Начамаі чорнымі без зорак сядзеў на беразе азёрным, глядзеў на вуглікі цяпельца ды дні юначыя ўзгадваў.

Сярод старэйшых рыбакоў пачуў аповяд ён самотны пра Нару любую сваю ды возера Нязнанае, з якога раз на год выходзяць зямным жыццём жыць беражніцы. Да золаку яны гуляюць. А паміж іх – найсамотна, найчароўна – князеўна-беражніца Нара. Закалацілася старэчае сэрца, апёк яго боль успаміну. І высачыць-выглядзець дзеў-беражніц насмеліўся згораны Ач. І цуд ён убачыў, якога жадаў. Калі беражніцы выйшлі з чароту і гукі дзівосныя спеву анельскага чароўным туманам паплылі над вадой. Ач не ўстрымаўся і голасам старэчым гукнуў, што ёсць моцы: "На-а-ра!" Разлеглася рэха ад краю да краю.

Загула, затрэскалася зямля. Узнялося над возерам велізарнае страшыдла рагатае, жудасна зарагатала і плюхнулася ў вадку. Наляцела на бераг шалёная хваля і ўраз сцягнула беражніц. А смярдзюк-вадзянюк рагоча: "Усцеш мяне старэча, тады і Нару сваю пабачыш". Задумаўся Ач аж да самага рання. Ці ж вылюдка гэткага ўсцешыш людзкім? Злавіў Ач вангора цяляў на тузін і зладзіў з вангоравай галавы ён страшэнную гудзёлку-падвываўку. Ад купалля да купалля выў над возерам жудасны зык Ачава грання. Ні чалавек, ні звер, ні птушка не насмэльваліся патрапіць да возера. Роўна праз год, у купальскую ноч, Ач зноўку згледзеў беражніц. Відаць, усцешыў ён страхоцце рагатае выццём сваёй гудзёлкі. Але не загукаў ён болей Нару. Забаяўся, каб спеў яе не спыніўся і каб у вушах зноў цэлы год не была страшная гудзёлка. Штогод у ноч святую на купалле ён асцярожна віжаваў за беражніцамі ў чаротах. Між іх заўжды была і Нара. Яе гады так не цяклі, як Ачаў век, што бачыў вечаровую заранку свайго жыцця. Яе жыццё спынілася ў дзявоцтве і яна сталася навекі пяшчотнай, любай, маладой. Яна спявала пра каханне, пра долю, свой дзявочы рок, пра страшнае растанне з любым. І слоўка кожнае яе было дарункам для радзімы, для Ача роднага яе.

Змірыўся з лёсам горкім Ач: не быць сівому з маладой. І вырашыў душы часцінку сваёй самотнай закаханай на шчасцейка аддаць людзям. Ён рупна пераймаў што чуў, што згледзеў у душах беражніц і каб духоўны скарб не спаракнеў, нёс яго па родным краі, вяртаў людзям, каб душы іх не чэзлі. Нямала песень, казак і паданняў, агністых скокаў, найгрышаў, забаў, ён пераняў у дзеў азёрных і шчодрой жменню сыпнуў сярод людзей, нібы ў полі зярно.

Пайшла па краю пагалоска, што ходзіць гэтая зямлёй стары пясняр-апаведач адметны. Радзіны грае і вяселлі, абрад хаўтурны справіць улад, дзяўчат ды хлопцаў вучыць танчыць, малым, як з меху сыпле казкі... У кожнай вёсцы, у кожнай хаце ён слаўны і чаканы госць.

Не толькі ж злу на свеце быць. Ёсць і дабро на белым свеце. Данеслася чутка да асілка-цмока. Пачуў пра песняра-музыку і завітаў у гэты край. Ён дужа меў даспадобы ўсё, што песціла душу, што радасць і дабро чыніла. Яму прыдаўся да жыцця паўночны бераг, дзе ўзвышшы адвеку тоўпяцца гуртом. Там і асеў, далей ад вёсак, каб не палохаць люд тутэйшы сваім уражвальным выглядам.

На першы погляд – цмок, як цмок.

Ці то бычок, ці то цялушка,

Ну, адным словам, як цяляк.

Меў хвост і рогі, былі вушкі,

Вось толькі стан ад мужыка.

Дарма, што быў вышэй за хвою:

Ніякай шкоды не чыніў.

Ды сапраўды ён вельмі моцна

Скокі з музыкай любіў.

Як толькі ўдараць дзе цымбалы,

Ці то паненкі запяюць,

Ён ціхенька на ўзвышшы ляжа

І слухае, пакуль у вёсцы не паснуць.

Ён добрым быў, дабро ўсім нёс. Таму назвалі цмока Дабрадарам. Калі якому мужыку якаясьці трэба дапамога, то ішоў да Дабрадара. Той спраўна, увішна ўсё рабіў, а вось пасля цяжкое працы любіў пацешыцца ўсмак песняй, музыкай ды танцам. Вось тут-та Ачу-песняру няма ніякае замены. Усім, чым мог, дзяліўся і з людям, і цмокам па-людзку. Пасябраваў цмок са старым – адчуў яго душу багатую. Як толькі смыкам Ач кране на скрыпцы струны-чараўніцы, адразу Дабрадар ідзе паслухаць спеў дзівосных гукаў.

Аднойчы спяваў пясняр стары быліну даўнюю, сіваю пра закаханых маладых, якім не лёс быў пажаніцца. Спяваў ён пра сваё жыццё, пра Нару любую, пра край свой, ды так, што Дабрадара аж за жывое ўзяло. І мусіў Ач страшэнным горам со сваім сябрам падзяліцца. Усё, што зведаў сам, што сталася з ягоным краем, ён цмоку-сябру распавёў.

Вясною ранняй, блізка к ночы, з-за возера вяртаўся Ач, дзе ў вёсцы граў тры дні вяселле. Ішоў па лёдзе нацянькі. Успомніў сваё юнацтва, задумаўся і ... Трэснуў пад чупяком праталы чорны здрадны лёд і ў той жа момант апынуўся ў ледзяной купелі Ач. Намок кажух, пад крыгу цягне, а край ледзяны быццам шкло. І Ач у думках развітаўся са сваім незайздросным жыццём. Нямнога сілы ў старога, а тут яшчэ ўбачыў ён, як кіпцюрыстая лапа ірвець цымбалы з-за плячэй. Дзед у імгненне вырваў дудку з-за рамяня і на апошнім выдыху ў дудачку зайграў. На беразе ўзнік адразу магутны сябар Дабрадар. Сваім кувадлай-кулаком ён бухнуў па праталым лёдзе. Лёд трэснуў, разыйшоўся, на крыгі дробна раскалоўся. З кіпцюрыстымі лапамі і

са свінячым лычам між крыг пачварына забітая ўсплыла, жахліва вылупіўшы вочы. А Дабрадар тым часам згроб на беразе дзве жмені зямлі і ў возера сыгнуў, каб сябру падмагчы. На гэтай цудадзейнай выспе і ўратаваўся Ач.

Дабро заўжды перамагае зло. Ад гэнай ночы край змяніўся. Уранку сонца ўзыйшло. І новы дзень, шчаслівы дзень птушыны хор вітаў шалёна. Жыўлівы дожджык секануў, цяплыню рэзка пацягнула, зазелянела ўсё наўкола. Ізноў у берагах з бурштыну блакітам возера шугае. А край азёрны, як калісьці, зноў чыстым, светлым, вольным стаў. Ад таго часу беражніцы штоночы з возера выходзяць і кожны раз з яго прадоння дарункі для душы выносяць.

А дзед-пясняр жыве па сёння. З веку ў век ён ходзіць краем. Забыты скарб душы збірае ды туташнім людзям вяртае. Яго нярэдка можна стрэць на дарогах і сцяжынках, на радзінах ды вяселлях, пачуць дзівосны спеў ягоных дудак, скрыпак і цымбалаў, а душою несчарсцвейай песні даўніх год прачуць. Сівы, як лунь, у скураных чуныках, з парыпанымі цымбаламі за плячыма ды кайстрай праз плячо. Ідзе ад продкаў па сцяжынках краю і нам нясе дабро, прыгажосці нязгаснае каханне.

Шмат што сплыло ў нябыт з далёкіх тых часін, ды багата што і збераглося. Родная вёска Нары і Ача – Гацічы цяпер завецца Гатавічамі. А імёны закаханых, зліўшыся, утварылі назовы возера Нарач і ракі Нарачы, на берагах якой у юначыя гады Нара і Ач гулялі купалле. Край, люд туташні, назваў Нароччам. На месцы, дзе жыў добры цмок-цяляк, паўстала вёска Целякі. А паблізу, на беразе Нарачы – адмеціна Дабрадара – маляўнічае азерца Знак, якое ўтварылася на месцы, дзе цмок згроб прыгаршню зямлі. А там, дзе ў возеры ён гэту зямлю паклаў – выспа. Завецца яна -- Выспа Цмока.

Усё гэта помнікі сівой даўніны краю Нарочча і разам з паданнем пра Нарач яны будуць вечным напамінкам аб родным краі нашым нашчадкам.

З фондаў Мядзельскага музея Народнай Славы.

Легенда пра пана Кошчыца

Антоній Кошчыц – стараста Мядзеля, пабудаваў касцёл у Старым Мядзеле ў 1754 годзе.

Колькі стагоддзяў таму гаспадарыў у Мядзеле Кошчыц... Ён меў больш за ўсіх сваіх суседзяў маёнткаў і багацця. На адным з самых высокіх узгоркаў каля Мядзеля ён паставіў слуп, каб кожны, хто прыязджаў сюды, здалёк ужо адчуваў яго магутнасць. На партрэце ён выглядаў поўным, чырванатварым мужчынам, амаль дзедам, з гладка паголеным тварам, але з каротка пастрыжанымі вусамі і з шырокаю істужкаю цераз плячо. Чалавек ён быў жудасны: і як пан у адносінах да сваіх прыгонных, і як гаспадар, і як сем'янін, асабліва да жонкі. Жонку ён тыраніў з той прычыны, што нарадзіла дачок і ніводнага сына. Яна колькі разоў ад яго збягала і хавалася ў суседзяў і сваякоў, якім пагражала тым самым наклікаць на сябе бяду. Нарэшце, хоць яна і нарадзіла яму сына, але хутка зусім збегла за мяжу. Там і памерла, наказавшы адаслаць сваё сэрца ў срэбранай урне ў Мядзель.

Мала таго, што ён амаль штодзень катаваў сялян, дык яшчэ здзекваўся з жанчын і дзяцей. Ён проста прагнуў крыві і смерці людзей. Забіць чалавека было ў яго справаю звычайнаю, такой лёгкай, як пакруціць вус. Любімай яго забаваю было злёгка падстрэльваць яўрэяў, яго цешылі людскія пакуты. Калі доўга не выпадала ўтварыць што-небудзь падобнае, ён пачынаў сумаваць, браў стрэльбу і выходзіў у лес на паляванне. Не на звяроў – не, на людзей. Разбэшчаная дазвання натура гэтага чалавека нястрымна вяла яго да пагібельнага канца. Гэта ў хуткім часе і адбылося...

Калі ў Кошчыца нарадзіўся сын, ён акружыў яго неймавернай раскошаю і пяшчотаю, але не зрабіўся ад гэтага менш крыважэрны. Калыску сыну выпісалі з Англіі, нібы срэбраную, за дзесяць тысяч золотых.

Аднойчы Кошчыц, як звычайна злосны, убачыўшы, што набліжаецца навальніца, загадаў запрагчы каляску і паехаў у лес. А незадоўга перад тым адзін з яго прыгонных сялян прабраўся ў лес, каб ссекчы дрэва на дровы, мяркуючы, што ў буру яго ніхто не ўбачыць. А Кошчыц угледзеў селяніна каля дрэва і адразу застрэліў яго. У гэты ж момант пачалася страшэнная бура, дрэвы выварочвала з карэннем, у лесе зрабілася цёмна, як уначы. Коні пачалі спатыкацца і не хацелі ісці. Раней Кошчыц толькі ў буры і любіў прагулянкі, але цяпер, пасля забойства, нейкая нястрыманая сіла пацягнула яго дадому. Ён доўга працівіўся гэтаму, але не змог і паехаў хутчэй назад. Ледзьве пераступіў парог свайго дому, адчуў нешта нядобрае. Кінуўся ў пакой да свайго сына, аж той – мёртвы.

А здарылася вось што. Няня дзіцяці, якой не даводзілася спаць ночы (а дзіця ні на адну хвіліну не адступалася ад яе) была страшэнна стомленай. І вось, калі пан паехаў у лес, лягла яна ў пасцель, каб не спаць, а хоць крышку адпачыць. Дзіця паклала каля сябе, але супраць волі моцна заснула і заспала дзіця. Прачнулася, пабачыла, што яна нарабіла. І, ведаючы, што ёй за гэта будзе, пабегла ў возера тапіцца. Між тым Кошчыц, ашалеўшы ад лютасці, бегаў па пакоях, шукаючы няньку. Тады кінуўся за ёю, дагнаў амаль на самым беразе возера. Тут жа загадаў закапаць яе жыўцом у зямлю. І сам у гэтым памагаў.

Няню звалі Браніслава. Па другой версіі – яе замуравалі ў слуп.

Скок

Гэта цяпер, каб дабрацца, скажам, з Занарачы ці Чарэмшыц да Мядзела, трэба ехаць шасейнай дарогай праз Брусы, Бароўку, каля Шыкавіч... А раней? Раней сяляне выбіралі як мага карацейшы шлях. Хтосьці першым, ідучы берагам возера, напаткоў рэчку, якая выцякала з Нарачы. Прыгледзеўся, што глыбіня невялікая, і перабраўся ўброд. Праз лес той падарожнік дайшоў да Гатавіч, а адтуль і да Мядзела. Падарожжа не заняло шмат часу. Пра ўсё чалавек раскажаў суседзям.

Аднойчы на беразе рэчкі сабралася шмат народу, людзі дабіраліся да Мядзела. Адзін селянін сказаў:

-- Як хочаце, а я пераскочу рэчку.

Разбегся і пераскочыў.

-- Выдатны ты скакун, -- казалі прысутныя (потым ён стаў накіць прозвішча Скакун).

Захацелася многім паказаць свой спрыт, характар. У залежнасці ад таго, як вялі сябе мужчыны, як удавалася пераадолець перашкоду, натоўп на беразе выказваў ці захапленне, ці кпіў з няўдачніка. Усе гэтыя выказванні прыліплі да чалавека спачатку мянушкай, а потым пераўтварыліся ў прозвішчы.

Адзін з прысутных вельмі сапеў і хваляваўся (стаў Сапуном), другі – выхваляўся сваім спрытам (назвалі Хвалько), трэція не разлічылі свае сілы і зваліліся ў ваду (сталі называцца Зявалкамі, Купаленкамі). Паявіліся Ліхачы, Бойкі.

Ні з кім ні пра што не гаварыў Маўчан. Прышоў з шастом і пераскочыў з яго дапамогай Шостак. Пераскочылі, але хрыпелі ад таго, што патрацілі свае сілы, Храпун і Хрыпач. Каб узяць разгон, адзін мужчына адступаў задам (стаў насіць прозвішча Рак). Ад задавальнення пляскаў далонямі Пляскач. Воддаль стаялі, хіхікалі і спявалі ла-ла-ла, ло-ло-ло (Хіла і Хіло). Таго, хто без эмоцый успрымаў падзею, назвалі Ціхім. Паваліўшыся, набіў сабе шышкі на ілбу Гузаў. Шкадун быў незадаволены сабой, што патраціў час на ўсё гэта відовішча і не паспяшаўся дадому. Лапцік, пакуль усе забаўляліся, надраў з ліпы лыка і сплёў лапці.

-- Я пра ўсё, што тут адбываецца, запісваю, -- усхвалявана гаварыў Пісарчык, а Серада яму падказваў:

-- Запішы, што падзе адбылася ў сераду.

Усе засталіся задаволенымі такімі своеасаблівымі спаборніцтвамі на тым месцы, дзе з Нарачы выцякае рэчка (тое месца стала потым называцца Скок).

Ад старэйшых жыхароў сёння можна пачуць легенду аб паходжанні імён і прозвішчаў многіх людзей. Так яно ці не, але назва Скок захавалася, як і з пакалення ў пакаленне перадаюцца прозвішчы.

Запісаў у Чарэмшыцах М.Чарняўскі.

Нарач

Возера Нарач чыстае-чыстае!
Возера Нарач такое празрыстае!
І месяц, і зоркі ў цябе глядзяцца,
Навек мне з табой не растацца.

*Найда Тоня,
Нарачанская СШ№1.*

Нарач

Упершыню я бачу цябе, цудоўнае мора,
Увесь час любавалася хачу я табой,

І здаецца: няма тут ніякага гора,
Адчуваю я шчасце ад прыгажосці такой.
Краявіды лясоў, неабдымны прастор,
І гучанне птушыных напеваў.
Возера Нарач, мая ты любоў,
Ты натхненне для вершаў і спеваў.

*Лагута Таццяна,
Чаплінская сярэдняя школа.*

Нарочь

Нет прекрасней в мире места.
Нарочь вечная невеста.
Молодых сосенок строй
Словно манит за собой.
А на берегу песок,
Словно тонкий колосок
Расстелился вдоль реки
Ну, а камни – васильки.
Волны плещут от лазури,
Ждут идущей на них бури.
Лодки к берегу летят,
Брызги будто бы каскад.
Нарочь – так прекрасна!
Ты приехал? Не напрасно!

*Веретенникова Настя,
Ерёминская школа, Гомельская обл.*

Сысіна

Гэта цяпер у Мядзеле суха. А бывала ж так, што па сённяшняй вуліцы 17 верасня ні прайсці, ні праехаць – балота і толькі.

Паміж Новым і Старым Мядзелам, паблізу возера Мястра, раней было вялікае балота з высокімі купінамі. Кажуць, што ў ім жылі чэрці. Заманьвалі сюды п'яных мядзьяльчан і рабілі кпіны над імі. Аднаго выпэцкаюць у гразь і выпхнуць на бераг. Ідзе такі чарнамазы, што негр, людзі ад яго разбягаюцца ва ўсе бакі. Другому выпівоху памяняюць касцюм на парваны халат, прычэпяць ззаду хвост, да шапкі прымацуюць рогі. Зноў у Мядзеле перапалох.

Знайшоўся ў Мядзеле адзін смелы чалавек і кажа: "Прыкінуся п'яным і прылягу ля балота. Хачу ведаць усе таямніцы жыцця чарцей". Як задумаў, так і зрабіў. Чэрці зацягнулі яго ў сваё балотнае царства, у падзямелле, патанцавалі, а пасля пачалі раіцца, што рабіць з такім госцем.

-- Мы яму, -- кажа адзін картавы чорт, -- на галаве выбрыем сысіну (хацеў сказаць лысіну).

Пачуў гэта смелы чалавек ды як ускочыць, як закрычыць з усёй сілы:

-- Я вам пакажу лысіну-сысіну, усіх вас пабрыню, -- схапіў брытву, -- што ваша братва ў іншых балотах не пазнае!

Спалохаліся балотныя насельнікі і пачалі разбягацца ва ўсе бакі, крычалі: "Ратуйцеся ад сысіны". Найбольш крычаў картавы нячысцік. Чулі гэта жыхары Мядзела, сталі тое балота называць Сысінай.

Тут больш не стала розных здарэнняў, перапалохаў.

-- Як думаеш, -- пыталіся мядзельчаніны ў свайго земляка, -- куды разбегліся хвастатыя ды рагатыя?

-- Алюбавалі новыя мясціны. Адно з іх так і называецца – Чарты. Гэта вёска на Пастаўшчыне. Ды і непадалёку ад нас ёсць мясціны з назвамі Жуціна, Гаць, Дурыха.

З фондаў Мя дзельскага музея Народнай Славы.

Легенда пра ўзнікненне Мядзеля

Здалёку ішоў чалавек. Ішоў адзін, адстаўшы ад сваіх землякоў, якія шукалі новую мясціну, багатую на дзічыну, рыбу, лугі для выпасу жывёлы. Праз балоты, лясы прабіраўся. Ягады трапляліся, але яны галоднаму чалавеку не прыдавалі асаблівай сілы. Лук і страла былі напачатку, каб упаляваць зверу.

Прылёг стомлены чалавек пад высокую і густую ліпу. А на той ліпе ў дупле пчолы былі. Сабралі столькі мёду, што ён пачаў кропля за кропляй падаць уніз. Калі чалавек у сне павярнуўся на другі бок, салодкая вадкасць трапіла на вусны і разбудзіла. Той прыўзняўся, аблізаўся і агледзіўся навокал. І тут убачыў, хто яго мёдам пачаставаў.

-- Вось хто са мною мёдам дзеліцца? – усклікнуў падарожнік. Падставіў далонь, у яе у гэты час пырснуў новы залаты салодкі струменьчык. Чалавек аблізваў мёд. Вярталіся сілы, упэўненасць: будзе выйце з адзіноцтва. "Дзякуй вам, пчолы, што мёдам падзяліліся, -- прамовіў чалавек. – Буду называць гэту мясціну, калі наведаю, -- Мёдадзел!"

Павеяла ветрыкам, прынёс ён прахалоду. "Тут, мабыць рака ці возера ёсць?" – падумалася падарожніку. І ён пайшоў у напрамку, адкуль веяў вецер. Праз гушчар убачыў блакіт вады. Вялікае возера, лёгкія хвалі каціліся да берага. Чалавек напіўся, пачаў азірацца. Да слыху данёсся плач. Непадалёку на камяні сядзела басаногая дзяўчына і горка плакала. Векі прыпухлі ад слёз. Нічуць не збаялася незнаёмца, а нават узрадвалася, сказала: "Заблудзілася ў лесе, не ведаю, як і дадому дабірацца. Дапамажы, чалавеча".

"Разам будзем адсюль выбірацца, бо і я не ведаю гэтай мясціны. Ты галодная, а тут ёсць ліпа, дзе пчолы мёдам частуюць".

Пчолы і на гэты раз былі шчодрымі. Выратавалі дзяўчыну ад голаду. Пад'еўшы мёду, незнаёмка супакоілася, стала прыгажэйшай. Ветліва глядзела на свайго выратавальніка. А той ад такой пекнаты аж разгубіўся, не мог адарваць свайго погляду ад дзяўчыны. Нарэшце, прыйшоў у сябе. "Заставайся ля гэтага дрэва, сабірай сухое ламачча для кастра. Я ж пайду да

возера, пастараюся злавіць рыбы, мо птушку ўпалюю. На вуголлі прыгатуем ежу. У мяне ёсць крэсіва здабыць агонь".

Павячэралі. Хлопец і дзяўчына глядзелі адзін на аднаго з замілаваннем. Дзяўчына сказала: "Якая цудоўная тут мясціна, ліпа незвычайная – мёдам дзеліцца". Юнак пацвердзіў: "Праўду кажаш. Гэта мясціна – Мёдадзел. Давай нікуды не пойдзем, а тут застанемся жыць. Сцежак жа не ведаем".

Так і засталіся тут назаўсёды. Сваё паселішча сталі называць Мёдадзел – сённяшні Мядзел.

Цудадзейныя пацеркі

Здавён у людзей показка ідзе, бы ў родным краю Бог жыве ды беражэ яго ад гора-бедаў. Ну, Бог – ня--Бог, ды нешта ёсць. Клі над Нараччу стаіш, ды слухаеш ціхмень начную, праз нейкі час падасца вуху дзівосны, бы з прадоння гул. А мо то поўня, быццам звон медзяны, над бурштынавым возерам гудзе, каб не прыснула наша памяць? І люд тамтэйшы кажа гэтак, што гэты звон адвеку ён гудзе спатужна-несціхана, звон памяці людской заўсёднай. З вякоў прадоння гуд даносіць, гуд – бытнасць краю пожыць продкаў... І што, калісь, за процьмаю гадоў, за багнаю балотаў ды няхожымі лясамі, у краі Богам беражоным, на ўзлессі зсіўленага бору здавён-даўна тулілася вёска. У ёй хацінак тузіны са тры. Над кожнай дрэмле дуб-старэча. А за гоньмі, на ўзвышшы, цямнее ценню мур палаца тутэйшага магната крывасмока-ката. Мо з нагод, што вёску гэту з астатнім светам гаць вязала, -- бяз гаці шляху ў свет не стала б, -- ёй Гацічы назву далі.

У хаціне, пад ваконкі ў зямлю ўросшай, цвіла паненка сонца-цвет. Прыгажуня – быццам знароджаная для ўкрасы краю. Дзеўка-кветка, ды й толькі! Нарай клікалі. А была яна заручоная з хлопцам Ачам з гэтай вёскі. Ач – дзяцюк шляхотны, стройны – свет не бачыў. Быццам з месяцыка кропелькі пабраў. Паненкі аж сохлі па ім. Ды закаханы ён быў у адну. Хоць хлопец ён і стройны, і дужы, і працавіты, ды жыў бедна. Быў найміткам магната. Адным Бог надзяліў яго – анельскаю душой. Дужа жадалася Ачу падараваць любай Нары незвычайны, дзівосны дарунак. Дзе б ня быў ён: ці на сенажаці, ці ў лесе, ці на недалёкай рачулцы – адусюль прыносіў дахаты чароўныя кропелькі, якія зіхацелі першымі промнікамі сонца, колерамі вяскі, маладзіковым водсветам ракі. З лесу прыносіў жывыя і духмяныя кропелькі жывіцы, з сенажаці, з-пад ранішняй заранкі, дрыготкія і пяшчотныя кропелькі—расінкі, у якіх высвечваўся ўвесь край, з ракі – серабрыста-зіхоткія лускавінкі-самацветы са злоўленых ім рыбак. Да Купальскага свята Ач багата ўжо меў гэтакіх збіранак. Узяў адкрыжка-хрышчоніка шнурочак, знізавеў чароўныя кропелькі – вышлі дзівосныя, цудадзейныя пацеркі. Вось усцешыцца каханачка.

А ў вечары павёў хлопец дзеўку да ракі ў купальскі карагод і калі над паганьскім вогнішчам узвілося ачышчальнае полымя, з Ачавых рук на грудзі Нары выліўся пяшчотны струменьчык- самаробак. Запрамяніўся, зазіхацеў у

вечарова-пунсовых сонечных прамянях душэўны дарунак закаханага, нібы найкаштоўнейшыя каралі на грудзях праўдашняй князёўны. Паплыў над ракой журботны дзявочы спеў:

А на рэчцы лотаць расцвіла,
Выйшла к берагу паненка міла.
Як над рэчанькай плыў бусліны кліч,
Выйшаў к берагу малады паніч.
Як па рэчаньцы лабудзь праплыла,
Дзеўка панічу ручку падала...

Узяліся дзяўчаты ды хлопцы за рукі, павялі карагод, заскакалі ў пару праз вогнішча. Задрыжала, загула зямля. Абсыпаўся з берага угрэты вечаровым сонейкам пясочак, пацёк залаты струмень у рэчаньку, у няспешнай плыні якой пагрозліва, сталёва адлюстроўваліся коннікі ў жудасных, як у крыві, чырвоных ад вечаровай заранкі, каваных латах. Магнат і са служняй!

Трымціць напята цішыня. Пастрэльвае вогнішча. Магнат спрактыкаваным лупатым вокам ураз згледзіў найпакнейшую паненку з дзівоснымі пацеркамі. Затуліў Ач сваю любую – ведае выхадкі магнацкія. А той бліжэй каня кіруе.

-- Што хаваеш, псіна? – зароў магнат і канём штурхануў Ача. – Ды ці не тая гэта халопка, што лепш ад іншых дзевак танчыць ды пяе?

Магнат тронкаю бізуна прыўзняў голаў Нары. Ён ведаў, што дзяўчына перад ім, як безабаронная цявінка. Бліснуў вачыма галоднага воўка.

-- Нягожа гэткай паве галадранцаў весяліць. Для гэтай птушкі патрэбна і клетка адпаведная. У палац яе!

Служня кінулася да Нары, схапілі за рукі, пачалі спешна скручваць дзяўчыну.

-- Яснавельможны пане! Злітуйся! Гэта мая нарачоная... Мы пажаніцца маем...—Ач схапіўся за аброць і з адданасцю і надзеяй укленчыў перад канём.

-- Ах ты, псярня! Свайму пану пярэчыш? Пад вянец захацеў? А ў жаўнеры не хочаш?—Магнат у шаленстве сцебануў хлапца бізуном па твары. – У возера яго!

Сцямнела ў ваччу Ача. Закалацілася, загрукацела сэрца. А мо ня сэрца? То быў грукат капытоў вельможных коней, што далей і далей несліся ад Ача з яго каханай Нарай. Неслі ў глыбіню стагоддзяў. Не паспелі яны развітацца. Не паспелі знайсці ў купальскую ноч папараць-кветку на шчасце. Не паспелі звязаць свой лёс. Хто ж мог рочыць гэткае растанне?

Пагналі Ача ў войска...

У магнацкае няволі не патухлакаханне Нары. Саграваў яе сэрцачароўны дарунак любога пацеркі-самаробкі, якія штохвіліны ўзгадвалі Ача. Дзяўчына годна бараніла сваё каханне. Не прамяняла яго ні на каштоўныя ўпрыгожванні, ні на багатыя строі. Як ні вылузваўся магнат, каб дамагчыся ўвагі сваёй палонніцы, ані з таго ня меў.

Мінаў час. Злодзеі магнат усё болей нахабнеў. Ад злосці аж сліна цякла па лупах. Нясцерпна было ўжо шаленствы трываць. І Нара насмелілася ўрэшце на свой апошні і адчайны крок. Чорнае ночы без поўні счакаўшы, калі зладзюга мёртва спаў, упіўшыся віном ад злосці, яна са свечкаю ў панскія пакоі, як яшчарка, ціхенька праслізнула. Лізнуў агонь пярыну крывасмока. Упадабаў. Запалымнеў палац. А прад вачыма Нары бы вогнішча купальскае і любы Ач з ёй карагод вядзе. Хутчэй і хутчэй да бору ратавацца! Адпомсціла звярузе за жудасці яго! Вось насустрач лес раздвінуў шаты. А ўжо за спіною свіст бізуноў. Так блізка да ялін пухнатых... Ды гайня магната наспела бяглянку! Хіжыя лапы за косы схапілі. Няроўныя сілы ў цявінкі ды дуба, але Нара годна супраціўлялася злу. Лопнуў шнурочак пацерак – чароўнага дарунку каханага. І пацеркі долу, што слёзы апалі. І дзіва было... Пырснулі па ўсім краі блакітна-нябёсныя, жывічна-сонечныя ды вясёлкавыя пацерачкі і там, дзе ўпалі – ўзніклі азёры. А бліжай да Нары буйная ўпала і возера злотай пацеркай апоўнела. Самае вялікае возера краю. Берагі – з жывіцы-бурштыну, хвалі – з кропелек-расінак, а ў вірах – плойма рыбы з серабрыста-зіхоткіх лускавінак. А над усім гэтым цудам – вясёлка – сабой увесь край упрыгожыла. Ад гэтага дзіва магнацкая служня аж разявіла раты, разгубілася. Вырвалася з хіжых лапаў Нара, узбегла на пакручасты бурштынавы бераг і ... галавой у бездань – прадонне ад гора свайго. Не аддала на здзек дзявочую годнасць сваю, не кінула на глум сваё каханне, засталася адданай яму. Зберагла каханне!

Нястала Нары... Але засталася яе вёска Гацічы. Пад вокнамі яе хацінкі пяшчотныя хвалі ласкава абдымаюць бераг, як некалі сваімі ручаняткамі абдымала каханага Ача. На месцы магнацкага палаца – азёрная роўнядзь. А рачулка, на якой закаханыя гулялі купалле – збераглася. Цяпер яна выцякае з цудадзейнага возера, якое стала сымболом мужнасці, пяшчоты і нязгаснага кахання. А край стаў светлым, чыстым, вольным, сапраўды казачным. Прыйшоў люд добры: шчыры, працавіты ды ўвішны. Паўсталі на берагах крышталёвага возера рыбацкія паселішчы. Засноўдалі ад берага да берага чаўны. Багаты ўлоў іскрыўся срэбрам. Тутэйшы люд зажыў заможна, дружна, без панскага бізуна.

Ды ня ходзіць радасць без бяды. Нядоўгім быў рай у гэтым краі. Пачула пра туташнія дзівосы страшыдла смярдзючае. Прыпаўзла, прывалюхалася з чужых краёў дзіва гідкае, страхоцце рагатае, са свінячым рылам ды з даўжэзнай кудлатай поўсцю на галаве. Упадабала возера чароўнае ў бурштынавых берагах і пасялілася ў ім. Засмуродзіўся край, учарнела возера, пасохлі бары на берагах. Нават сонейка зрэдзьчас высвечвала з-за чорных хмараў. Стала змрочна, золка, няўтульна. З таго часу пачалі прападаць туташнія паненкі – прыгажуні, спявачкі ды музычкі, танцоркі ды майстрыхі найлепшыя. Пойдзе да возера каторая – назад не варочаецца. У многія хаты гора прыйшло. Шырацца чуткі, што смярдзюк-вадзянік, якога празвалі Горабедам, дзяўчат пабірае да сябе ў возера за прыслугу ды на забаўку. Гэтае страхоцце жыве ў спаленым палацы магната, які возера глынула, таму патрэбу мае ў служні пекнай, пяшчотнай ды

здатнай. А ў летнюю купальскую ночку, калі поўня залівае возера залатым бляскам, Горабед папускае ўтопленых дзяўчат на бераг да рання. Хаваючыся ў чаротах ад людскіх вачэй, выходзяць на бераг яны ва ўсёй чароўнай прыгажосці. Карагодзяць ды танчаць, майструюць-плятуць, ткуць-вышываюць, на дудачках граюць, ды самотна-жаллівыя песні спяваюць. Быццам зберагаюць усё найлепшае, што пры зямным жыцці мелі. Нібы хочуць, каб хтосьці пачуў ды ўбачыў іх, скарб духоўны пераняў. І назваў іх туташні люд беражніцамі.

Ужо сплыло гадоў нямала. Дзедам ссівелым у родны свой край вярнуўся з войска Ач, адданы ў жаўнеры магнатам за тое, што ратаваў ад забрання сваю нарачоную Нару. Не пазнаў радзімай зямелькі, як не пазналі яго ў роднай вёсцы. Зняверыўся ў вочы свае – што сталася з родным краем? Няспраўдзілася спадзяванне: не заспеў сваёй Нары, нават сівой не пабачыў. Роспач агарнула дзеда і радасць вяртання змянілася на боль сардэчны. І жыць далей нямае сэнсу. Начама чорнымі без зорак сядзеў на беразе азёрным, глядзеў на вуглікі цяпельца ды дні юначыя ўзгадваў.

Сярод старэйшых рыбакоў пачуў аповяд ён самотны пра Нару любую сваю ды возера Нязнанае, з якога раз на год выходзяць зямным жыццём пажыць беражніцы. Да золку яны гуляюць. А спаміж іх – найсамотна, найчароўна – князёўна-беражніца Нара. Закалацілася старэчае сэрца, апёк яго боль успаміну. І высачыць-выглядзець дзеў-беражніц насмеліўся згораны Ач. І цуд ён убачыў, якога жадаў. Калі беражніцы выйшлі з чароту і гукі дзівосныя спеву анельскага чароўным туманам паплылі над вадой, Ач не ўстрымаўся і гласам старэчым гукнуў, што ёсць моцы: "На-а-ра!" Разлеглася рэха ад краю да краю.

Загула, затрэскалася зямля. Узнялося над возерам велізарнае страшыдла рагатае, жудасна зарагатала і плюхнулася ў вадку. Наляцела на бераг шалёная хваля і ўраз сцягнула беражніц. А смярдзюк-вадзянюк рагоча: "Усцеш мяне старэча, тады і Нару сваю пабачыш". Задумаўся Ач аж да самага рання. Ці ж вылюдка гэткага ўсцешыш людзікім? Злавіў Ач вангора цяляў на тузін і зладзіў з вангоравай галавы ён страшэнную гудзёлку-падвываўку. Ад купалля да купалля выў над возерам жудасны зык Ачава грання. Ні чалавек, ні звер, ні птушка не насмельваліся патрапіць да возера. Рошча праз год, у купальскую ноч, Ач зноўку згледзеў беражніц. Відаць, усцешыў ён страхоцце рагатае выццём сваёй гудзёлкі. Але не загукаў ён болей Нару. Забаяўся, каб спеў яе не спыніўся і каб у вушах зноў цэлы год не была страшная гудзёлка. Штогод у ноч святую на купалле ён асцярожна віжаваў за беражніцамі ў чаротах. Між іх заўжды была і Нара. Яе гады так не цяклі, як Ачаў век, што бачыў вечаровую заранку свайго жыцця. Яе жыццё спынілася ў дзявоцтве, яна засталася навекі пяшчотнай, любай, маладой; спявала пра каханне, пра долю, свой дзявочы рок, пра страшнае растанне з любым. І слоўка кожнае яе было дарункам для радзімы, для Ача роднага яе.

Змірыўся з лёсам горкім Ач: не быць сівому з маладой. І вырашыў душы часцінку сваёй самотнай закаханай на шчасцейка аддаць людзям. Ён рупна пераймаў што чуў, што згледзеў у душах беражніц і, каб духоўны

скарб не спрах, нёс яго па родным краі, вяртаў людзям, каб душы іх не чэзлі. Нямала песень, казак і паданняў, агністых скокаў, найгрышаў, забаў ён пераняў у дзеў азёрных і шчодрай жменню сыпнуў сярод людзей, нібы ў полі зярно.

Пайшла па краю пагалоска, што ходзіць гэтая зямлёй стары пясняр-апавядач адметны. Радзіны грае і вяселлі, абрад хаўтурны справіць у лад, дзяўчат ды хлопцаў вучыць танчыць, малым, як з меху сыпле казкі... У кожнай вёсцы, у кожнай хаце ён слаўны і чаканы госць.

Не толькі ж злу на свеце быць. Ёсць і дабро на белым свеце. Дапнулася чутка да асілка-цмока. Прачуў пра песняра-музыку і завітаў у гэты край. Ён дужа меў жа да спадобы ўсё, што песціла душу, што радасць і дабро чыніла. Яму прыдаўся да жыцця паўночны бераг, дзе ўзвышшы адвеку тоўпяцца гуртом. Там і асеў, далей ад вёсак, каб не палохаць люд тутэйшы сваім уражвальным відком.

На першы погляд – цмок, як цмок.

Ці то бычок, ці то цялушка,

Ну, адным словам, як цяляк.

Меў хвост і рогі, былі вушкі,

Вось толькі стан ад мужыка.

Дарма, што быў вышэй за хвою:

Ніякай шкоды не чыніў.

Ды, сапраўды, ён вельмі моцна

Скокі з музыкай любіў.

Як толькі ўдараць дзе цымбалы

Ці то паненкі запяюць,

Ён ціхенька на ўзвышшы ляжа

І слухае, пакуль у вёсцы не паснуць.

Ён добрым быў, дабро ўсім нёс. Назвалі цмока Дабрадарам. Калі якому мужыку якаясьці трэба дапамога, то ішоў да Дабрадара. Той спраўна, увішна, усю рабіў, а вось пасля цяжкое працы любіў пацешыцца ўсмак песняй, музыкай ды танцам. Вось тут-то Ачу-песняру няма ніякае замены. Усім, чым мог, дзяліўся з людям і людзкім цмокам па-людзку. Пасябраваў цмок са старым – адчуў яго душу багату. Як толькі смыкам Ач кране на скрыпцы струны-чараўніцы, адразу Дабрадар ідзе паслухаць спеў дзівосных гукаў.

Аднойчы пеў пясняр стары быліну даўнюю, сіваю пра закаханых маладых, якім не лёс быў пажаніцца. Спяваў ён пра сваё жыццё, пра Нару любую, пра край свой, ды так, што Дабрадара аж за жывое ўзяло. І мусіў Ач страшэнным горам со сваім сябрам падзяліцца. Усё, што зведаў сам, што сталася з ягоным краем, ён цмоку-сябру распавёў.

Вясною ранняй, блізка к ночы, з-за возера вяртаўся Ач, дзе ў вёсцы граў тры дні вяселле. Ішоў па лёдзе нацянькі. Успомніў сваё юнацтва, задумаўся і ... Трэснуў пад чуняком праталы чорны здрадны лёд і ў той жа момант апынуўся ў ледзяной купелі Ач. Намок кажух, пад крыгу цягне, а край ледзяны быццам шкло. І Ач у думках развітаўся са сваім незайздросным жыццём. Нямнога сілы ў старога, а тут яшчэ ўбачыў ён. Як кіпцюрыстая лапа

ірэць цымбалы з-за плячэй. Дзед у імгненне вырваў дудку з-за раменя і на апошнім выдыху ў дудачку зайграў. На беразе ўзнік адразу магутны сябар Дабрадар. Сваім кувадлай-кулаком ён бухнуў па праталым лёдзе. Лёд трэснуў, разыйшоўся, на крыгі дробна раскалоўся. З кіпцюрыстымі лапамі і са свінячым лычам між крыг пачварына забітая ўсплыла, жажліва вылупіўшы вочы. А Дабрадар тым часам згроб на беразе дзве жмені зямлі і ў возера сыпнуў, каб сябру падмагчы. На гэтай цудадзейнай выспе і ўратаваўся Ач.

Дабро заўжды перамагае зло. Ад гэнай ночы край змяніўся. Уранку сонца ўзыйшло. І новы дзень, шчаслівы дзень птушыны хор вітаў шалёна. Жыўлівы дожджык секануў, цяплыню рэзка пацягнула, зазеленела ўсё наўкола. Ізноў у берагах з бурштыну блакітам возера шугае. А край азёрны, як калісьці, зноў чыстым, светлым, вольным стаў. Ад таго часу беражніцы штоночы з возера выходзяць і кожан раз з яго прадоння дарункі для душы выносяць.

А дзед-пясняр жыве па сёння. З веку ў век ён ходзіць краем. Забыты скарб душы збірае ды туташнім людзям вяртае. Яго нярэдка можна стрэць на дарогах і сцяжынках, на радзінах ды вяселлях, счуць дзівосны спеў ягоных дудак, скрыпак і цымбалаў, а душою несчарсцвейлай песні даўніх год працуць. Сівы, як лунь, у скураных чуняках, з парыпанымі цымбаламі за плячыма ды кайстрай праз плячо. Ідзе ад продкаў па сцяжынкам краю і нам нясе дабро, прыгажосці нязгаснае каханне.

Шмат што сплыло ў нябыт з далёкіх тых часін, ды багата што і збераглося. Родная вёска Нары і Ача – Гацічы цяпер завецца Гатавічамі. А імёны закаханых, зліўшыся, утварылі назовы возера Нарач і ракі Нарачы, на берагах якой у юначыя гады Нара і Ач гулялі купалле. Край, люд туташні назваў Нароччам. На месцы, дзе жыў добры цмок-цяляк, паўстала вёска Целякі. А паблізу, на беразе Нарачы – адмеціна Дабрадара – маляўнічае азерца Знак, якое ўтварылася на месцы, дзе цмок згроб прыгаршню зямлі. А там, дзе ў возеры ён гэту зямлю паклаў, выспа. Завецца яна - Выспа Цмока.

Усё гэта помнікі сёвай даўніны краю Нарочча і разам з паданнем пра Нарач яны будуць вечным напамінкам аб родным краі нашым нашчадкам.

З фондаў Мядзельскага музея Народнай славы

Чорная гара – гара Чорная

Гэта было даўным-даўно. Ведаюць пра падзеі хіба Нарач і Мястра (у той час і яны не мелі назвы). Воддаль ад гэтых двух азёр пасялілася на ўзгорку адна вялікая сям'я, пакінуўшы стаянку паміж азёрамі.

Жылі-пажывалі людзі, міналі год за годам. Падрасталі дзеці. Стала цесна. Бацька прапанаваў двум сынам:

-- Падраслі, умеце працаваць, не палюхаецеся нічога. Ідзіце ў розныя бакі, знаходзьце зручныя мясціны і там наладжвайце свае гаспадаркі.

-- А дзе ўзяць жонак? – засмуціўшыся, спыталі сыны.

Усміхнуўся стары і паведаміў пра сваю маладосць:

-- Калі я пайшоў у свет ад бацькі, дык каля аднаго паселішча ў лесе ўбачыў немаладую жанчыну і яе дачку-прыгажуню. Збіралі ягады. Падышоў

непрыкметна, схпіў на рукі і кінуўся ўцякаць. Старая паімкнулася дагнаць. Але дзе ёй. Крычала: "Мікола! Мікола!" Мабыць, свайго мужа. Маладая рвала мне валасы, драпалася, але я не адпусціў. Ніхто не дагнаў. У паселішчы здагадаліся, з якой мэтай украў. Асабліва не паспачувалі, бо ведалі, што ў той сям'і яшчэ ёсць дочки.

Бацькаў намер сыны зразумелі і, развітаўшыся, рушылі: адзін – на ўсход, другі – на захад. Памочніц жыцця раздабылі такім спосабам, як і бацька.

Пасяліліся браты на ўзгорках, абгарадзіўшыся частаколам. Попел, вугаль, перагарэлыя косці ссыпалі на схілы гарадзішча. Зямля рабілася з кожным годам чарней і чарней.

Праз пэўны час малодшы сын вырашыў з жонкай, дзецьмі, унукамі наведаць бацькоў. Неслі гасцінцы: мёд ад дзікіх пчол, арэхі, сушаныя грыбы, рукавіцы з воўны прыручаных коз. Усхваляваны бацька быў рады за малодшага сына і яго сям'ю, спытаў пра месца жыхарства. Той адказаў:

-- Жыву з сям'ёй на Чорнай гары. Сын аддзяліўся, стаў жыць асобна непадалёку ад мяне. Дапамагаў яму рыхтаваць кармы і, калі стаміўся, прамовіў: "Няма больш сіл, я ўжо не касец". Яго сынам-жэўжыкам так спадабалася гэта слова, што пачалі крычаць: "Дзед – некасец, некасец!" І паселішча сваё потым назвалі Некасецк.

У той жа дзень завітаў у госці і старэйшы сын, прынёсшы шмат сушанай і сырой рыбы, а таксама прыгожы галаўны ўбор – капялюш з вялікім брылём. Ён гаварыў:

-- Жыву на Чорнай гары, а побач сын, які ад мяне аддзяліўся, і вось робіць такія капялюшы, паселішча называюць цяпер Брылі.

Пра ўсё перагаварыўшы, параіўшыся, моўчкі пасядзелі, сталі развітвацца. Стары бацька сказаў:

-- Вось дзіўная рэч! Вы разыйшліся ў розныя бакі, а свае паселішчы назвалі аднолькава – Чорная гара. Праўда, адна каля невядомага мне Некасецка, а другая – паблізу Брылёў.

...Як бы там ні было, а гісторыя нам пакінула дзве Чорныя гары. З брылёўскай добра бачна Нарач, а з некасецкай – азёры Баторына, Мядзел.

Запісаў М. Чарняўскі.

Што пра нас пісалі 120 год таму

Адыходзяць у нябыт людзі, адыходзіць у нябыт памяць людская. І толькі напісанае застаецца разам з намі. Да ўвагі чытачоў хочацца прапанаваць звесткі пра на раён, што былі надрукаваны 120 год таму ў даволі аб'ёмістай кнізе «Маляўнічая Расія: Айчына наша у яе зямельным, гістарычным, племянным і эканамічным і бытавым значэнні: Літоўскае і Беларускае Палессе. Т.3.» Большасць нарысаў гэтага тома напісаў знакаміты беларускі этнограф і гісторык Адам Кіркор.

Самая вялікая возера ў губерніі + Нарач знаходзіцца ў Свенцянскім павеце; даўжыня яго, паводзе падлікаў Карэва, 16 вёрст, шырыня 12 вёрст. Па іншых

звестках, даўжыня возера 23 вярсты, шырыня 15. Паміж размешчанай на беразе возера вёскай Наносы і размешчанай на супрацьлеглым беразе мяст. Мядзіол, у возеры знаходзіцца так званая ў народзе Чортава грэбля, з якой звязаны розныя звышнатуральныя паданні. 31 ліпеня 1854 года года я, разам са знакамітым аўтарам Літоўскіх нарысаў Ігнатам Ходзькам, раследаваў гэту грэблю ў падрабязнасцях. У паўвярсеце ад вёскі Наносы пачынаецца Грэбля, на глыбіні пад паверхняй вады на

1 3/4 аршына. Грэбля пабудавана з камянёў рознай велічыні, моцна паміж сабой звязаных, вышынёй ад дна возера на 2 1/4 аршына. Шырыня такая, што можна бы свабодна па ёй ехаць чацвёркай побач запрэжаных коней. Даўжыня грэблі, ідучай па памой лініі ў накірунку да Мядзіолу, каля вярсты. З боку апошняга, на возеры ёсць невялікі востраў з рэшткай развалін нейкага вялікага каменнага будынка. Ад гэтага Вострава ідзе такая ж грэбля + таксама на працягу каля вярсты ў прамым накірунку, насупраць Наноснай грэблі, але перарыў паміж імі вельмі значны. Якое было прызначэнне гэтай грэблі, калі яна пабудавана і кім + няма ніякіх гістарычных звестак, паданне ж саму пабудову прыпісвае д яблам. Возера Нарач сатварыла свайго роду цуд у 1847 годзе. У гэты час жыхарам губерніі пагражае роўны голод. Неўраджай быў агульны. У чэрвені месяцы завыла страшэнная бура, якой не памяталі. Дрэвы вырываліся з каранямі. За заваламі праезду не было. Бушавала і возера. Хвалі яго, разбіваючыся аб берагі, выкідалі маленькіх рыбак, называемых уклейкамі, вельмі смачных і выкідалі ў такім мностве, што жыхары цэлымі вазамі вывозілі іх, сушылі і, калі пачалася зіма і суседнія сяляне паміралі з голаду, прыбярэжныя жыхары Нароча пракарміліся ўклейкаю, выпякалі з яе нават праснакі. Выкіданне рыбы на берагі, хаця і пры меншых бурах, працягвалася дзесяць дзён і, што больш за ўсё здзіўляе, з вытрымліваннем чаргі адносна берагоў. Па сярэдзіне возера ў вадзе ёсць значныя ўзвышшы, над якімі лёд у зімовы час звычайна вельмі тонкі; так што, калі аднойчы пад вялікім экіпажам лёд праламаўся і праезджыя былі ў жаху, рыбакі заспакоілі іх: экіпаж засеў не глыбока, а там ужо была цвёрдая зямля.

Падрыхтаваў В. Прэўрацкі, настаўнік гісторыі Свірскай СШ, А.Высоцкі

Возера Шклёнікоўскае

Пасяліліся людзі на шырокай паляне. Вакол быў дрымучы лес. Грыбоў, ягад – усіх не сабярэш. Паляўнічыя заўсёды вярталіся з багатай здабычай. Старыя людзі займаліся пчалярствам. Ніхто не заставаўся без справы. Дзеці тые цягнуліся, каб дапамагчы бацькам. У адной сям'і жыў хлопец, які любіў жартаваць, выдумваць розныя гісторыі, выкрыўляцца. Аднойчы ён пачаў шыпець: "Ш-ш-ш клён пажаўцеў, ш-ш-ш". Аднавяскоўцы сталі такога жартаўніка-выдумшчыка зваць "Шклёнік". Не крыўдзіўся.

Ніякага возера ці рачулкі паблізу паселішча не было. Вось і задумалася хлопцу-шклёніку выкапаць хоць бы невялікую сажалку, каб можна было

купацца, лавіць карасёў. Сваімі рукамі не пад сілу. Жартаўнік вырашыў дзейнічаць іншым спосабам.

На віду ўсёй вёскі ішоў з рыдлёўкай на плячах і насвістваў.

-- Куды спяшаешся? – пыталіся землякі.

-- Пда струхнелым дрэвам знайшоў залатую манету. Іду капаць зямлю, кажуць, там недзе закапаны вялікі клад. Хачу разбагацець.

Пайшоў у поле, выкапаў невялікую ямку, закапаў стары гліняны посуд, паклаўшы ў яго адну залатую манету. Капаць не спяшаўся, а ўсё пазіраў за вёскай: ці не прысунуцца сюды землякі? А яны таксама захацелі раздабыць багацце.

Капаў хлопец зямлю, выціраў рукавом пот і раптам ускрыкнуў:

-- Во, глядзіце, адкапаў нейкую пасудзіну!

Там была адна манетка, многія пазайздросцілі ўдачы Шклёніка. Дружней закіпела работа. Зямлю адносілі і адкідвалі далей, рос глыбокі катлан. Праз пэўны час жартаўнік зноў ускрыкнуў, што знайшоў манету і паказаў суседзям (яна была ў яго прыхавана і непрыкметна ўскінута на рыдлёўку). Так малады чалавек "знайшоў" і трэцюю манету.

Даведаўшыся пра такія падзеі, жыхары суседняй Памараўшчыны таксама паспяшаліся за "багаццем".

Вяртаўся з палявання стары паляўнічы, дзед Шклёніка, зацікавіўся, чым займаюцца суседзі.

Твой унук знайшоў тут прыхаваныя даўным-даўно кімсьці манеты, залатыя. Нас таксама заахвоціў пашукаць скарб.

Дзядуля падыйшоў да ўнука, запатрабаваў паказаць знойдзеныя залатыя. Агледзеўшы з ўсіх бакоў, прамовіў:

-- І вы паверылі такому дзіваку? Залатыя манеты ён учора ў мяне выпрасіў на некалькі дзён і абяцаў іх аддаць. Гліняны гаршчок разбіўся, і яго выкінулі пад плот. Ніякага клада тут няма, ніхто ніколі пра гэта месца не ўспамінаў. Лупцоўку трэба такому свавольніку.

Кінуліся мужчыны да Шклёніка-выдумшчыка, каб адлупцаваць, даць яму бярозавай кашы, а той што было сілы пабег у лес. Паспрабуй, дагані. Заблішчэлі толькі голыя пяткі.

Гнеў прайшоў у людзей. Стаялі яны і смяяліся, як лёгка над імі пасмяяўся зямляк, нездарма яго сталі называць не імем Іван, а мянушкай Шклёнік.

Як раз пад тым катланам, дзе людзі патрацілі нямала сіл, працякала падводная рака. Адзін струмень падаўся ўверх і прабіў адтуліну. Забурліў, запеніўся фантан. Катлан поўніўся празрыстай вадой. Людзі моўчкі стаялі і дзівіліся такой з'явай. Потым схамянуліся і сталі казаць:

-- Праз сваё штукарства Шклёнік падараваў нам азярцо. Якое яно прыгожае, круглае! Назавём яго Шклёнікоўскім. Вось толькі дзе той наш штукар? Няміласці да яго ў нас няма.

Усёй вёскай кінуліся шукаць свайго насмешлівага земляка. Знайшлі ў лесе, дзе ён спаў і чамусьці ўсміхаўся. Мабыць, у сне прыдумваў нешта

новае, фантастычнае. Калі пачуў галасы і прачнуўся, стаў на калені і папрасіў прабачэння. А людзі сказалі:

-- Ты нам зрабіў сваім недарэчным учынкам добрую справу. Ля вёскі ёсць азярцо, яго мы назвалі Шклёнікоўскім. Але каб больш не выдумваў розныя небыліцы і нас не вадзіў за нос. Хутчэй жаніся. Жонка будзе трымаць цябе пад кантролем.

Сасваталі Шклёніку дзяўчыну са Сватак. Прыгожую, працавітую. Не называў ніхто больш Шклёнікам, бо ў яго было сапраўднае прозвішча – Малька.

Неўзабаве і вёску сталі называць Шклёнікова. Возера хоць і малое, але ніколі не высыхае. І сонца ў яго глядзіцца, і дзеці ловяць карасёў, і праезджыя любуюцца так патрэбным усім азярцом. У кнізе "Лісткі календара" Максім Танк пісаў, што першую спробу пярэ ён рабіў, запісваючы ў вёсцы легенду пра Шклёнікоўскае возера. Але будучаму паэту апрацоўка легенды аказалася няўдалай, і ён яе знішчыў. Ён пра гэта потым шкадаваў.

М.Купскі.

Як узнікла Нарач (легенда)

У лагчыне, каля пагорка, вялікі і злосны цмок пракапаў патаемны ход у свае падземныя ўладанні. Там у яго было шмат пакояў, лабірынтаў, толькі яму вядомых. Кожны дзень страшыдла выпаўзала са свайго сховішча, грэлася на сонцы, слухала спеў птушак, думаючы, як упалываць якога-небудзь звяра на абед ці вячэру.

Аднойчы цмок пачуў спеў, але зусім не такі, як пяюць птушкі. "Хто ж так цудоўна спявае?"—зацікавіўся.

А спявала прыгожая і маладая дзяўчына, якая ішла сцяжынкай з букетам руж і невялікай торбачкай ў руках. Цмок меў чарадзейную сілу: стукнуўшыся аб зямлю, пераўтварыўся ў высокага і статнага хлопца і пабег кустамі, каб перагарадзіць дарогу незнаёмцы. Прывітаўшыся, ветліва спытаў:

-- Адкуль і куды ідзеш, прыгажуня? Моі мне туды трэба?

Дзяўчына нават узрадавалася такой нечаканай сустрэчы і ветліва адказала:

-- З вёскі Ляшчынска нясу арэхі сваёй бабулі ў Баравікі, дзе насушылі шмат грыбоў і абяцалі даць на зіму.

Не слухаючы больш дзяўчыны, цмок-чарадзей раптоўна заткнуў ёй рот і панёс да ўваходу ў сваё падзямелле. Бачыў усё гэта адзін селянін з вёскі Сімань і раскажаў пра жахлівую падзею бацькам дзяўчыны і яе каханаму, хлопцу з Зялёнак. Юнак паімчаўся ў вёску Кавалі, папрасіў зрабіць ў кузні жалезную булаву, каб уступіць у адзінаборства з цмокам і вызваліць з няволі сваю каханую.

Цмок здагадаўся, што за яго ўчынак будуць помсціць людзі, але ж не хацеў выпусціць з няволі сваю ахвяру. Пасадзіў яе ў залатую клетку і прымусіў падоўгу спяваць толькі вясёлыя песні. Бывалі дні, калі страшыдла

на некалькі дзён кудысьці знікаў (ён рабіў запасны выхад са сховішча). Тады дзяўчына плакала і спявала тужлівыя песні.

Хлопец хадзіў і хадзіў па наваколлю, шукаючы тое месца, праз якое цмок зацягнуў дзяўчыну ў падземелле. Стаміўшыся, садзіўся пад дрэва. Калі аднойчы прыклаў вуха да зямлі, дык пачуў знаёмы голас – спявала тая, дзеля якой вырашыў уступіць у смяротную бойку са сваім ворагам. "Сэрца маё не вытрымае разлукі, яно абліваецца крывёю і спыніцца", -- чуліся яе словы.

Хлопец усхапіўся і пачаў рукамі капаць у тым месцы, дзе пачуў голас дзяўчыны. Дзень-другі капаў, пакуль не дабраўся да падземелля. Ён разбіў камнем замок на клетцы і, узяўшы за руку каханую, пачаў з ёй прабірацца на паверхню з глыбокай яміны.

Заўважыўшы знікненне сваёй ахвяры, злосны цмок вырашыў затапіць вадой наваколле і пагубіць хлопца з дзяўчынай. Да яго ў сховішча меўся падземны канал з возера Мястра. Калі цмок разбурыў перагародку, вада магутным патокам стала заліваць наваколле. Але хлопцу і дзяўчыне нішто не пагражала, бо паспелі дабежчы да ўзгорка ля Пасынак. Цмок у вялікай лютасці пачаў грызці бераг, кіпцюрамі адкідваў зямлю. Стаміўшыся, аглянуўся назад і ўбачыў востраў. Паплыў да яго. Прылёг. Адпачыў. Набраўшы шмат паветра, хацеў падзьмуць у бок Пасынак, але раптам лопнуў. Часткі цмокавага цела заляцелі ў Чараўкі, Пячонкі, Носавічы, Нагаўкі.

Сёння ўваход у цмокава падземелле затоплены вадой – існуе невялікае азярцо ля Пасынак, Вокам называецца. Самы вялікі вадаём, які пахаваў ўладанне цмока, -- гэта сённяшня Нарач, і мае яно форму сэрца (паглядзіце на карту), бо ўтварылася там, дзе ніякія перашкоды не змаглі разлучыць сэрцы закаханых людзей.

Хлопец і дзяўчына, стаўшы мужам і жонкай, пасяліліся на беразе возера. Іх нашчадкі раз'ехаліся ў розныя мясціны. Маючы вопыт і схільнасці, паклалі пачатак новым паселішчам – Кавалям, Бондзе, Качаргам, Брылям, Лыжычам і іншым.

Запісаў М. Чарняўскі, к.п.Нарач, 2000 г.

Яма Вілка

Рыбакі-аматары добра ведаюць гэта месца-тоню на Мястры. Яно даволі глыбокае – да 10 метраў. Ніхто тут не ловіць рыбу. Калі прыслухацца, асабліва ў бязветранае надвор'е, дык можна пачуць, што са дна даносяцца нейкія гукі, галасы. То, здаецца, хтосьці рагоча, плача, скуголіць, то енчыць. "Нейкі падводны нячысік няйначай там пасяліўся!" – кажуць рыбакі.

З пакалення ў пакаленне перадаецца такая легенда.

Жыла на беразе возера жанчына. Яе звалі за вочы Вілы, бо была з суседзямі рэзкая, незгаворчывая, абражала непрыстойнымі словамі. Адным словам, тая апраўдвала сваё імя – калючая прылада.

Адзін рыбак надумаўся выгнаць з Мядзела тую непажаданую ўсім асобу. Угаварыў аднойчы тую Вілку паплаваць на возеры ў лодцы, потым

даплыў да супрацьлеглага берага і прапанаваў пайсці ў гушчарнік за арэхамі, а сам ён прывяжа лодку ды дагоніць. Як толькі тая Вілка схавалася ў зараслях, рыбак спіхнуў лодку ў ваду і што сілы завеславаў назад, каб пакінуць адну Вілку. Няхай шукае сабе іншае паселішча, а нам, мядзельцам, не дакучае.

Вілка выглянула з альшэўніка і ўбачыла, што рыбак ужо далёка ад берага, заскрыгатала зубамі, кінулася ў ваду, замахала рукамі як вёсламі. Дагнаць лодку не ўдавалася. Пакідалі сілы... Затым пайшла на дно, але і там некаторы час працягвала грасці рукамі дно. Камялі пяску, каменні ляцелі ва ўсе бакі. Утварылася яма. У ёй і засталася злосная Вілка. З таго часу гэтую ўпадзіну і называюць ямай Вілы.

У паселішчы зажылі спакойна, без згрызы і лаянкі. У гонар смелага і знаходлівага рыбака адзін участак Мястра—рыбацкую тоню—сталі называць Барадой, бо той рыбак сапраўды насіў вялікую і густую баряду.

У кнізе "Памяць" на стар.534 сярод найменняў рыбацкіх тоняў возера Мястра вы адшукаеце яму Вілы і мелкаводдзе Барада.

З фондаў Мядзельскага музея Народнай Славы